

EUR GUIDE

EUROGUIDE HANDBOEK

 Nederlandse versie

This project is co-funded by the Internal Security Fund of the European Union – **GA N° 871038**

1. Het EUROGUIDE Project en partners

Binnen het thematische kader ***Samenwonen/Gender/Maatschappij & Ideologie (inclusief Religie)***, heeft het EUROGUIDE project twee doelstellingen: 1) Het bouwen van een uitgebreide informatiestructuur in de participerende consortiumlanden. Deze informatiestructuur is enerzijds gebaseerd op interviews en workshops met professionals die in de praktijk met jongeren werken, en anderzijds relevante primaire en secundaire bronnen en onderzoek. 2) Het ontwerpen van een ***Online Trainingsprogramma*** dat bestaat uit:

Een ***handboek*** en ***toolkit voor leraren en andere onderwijsprofessionals*** in de vijf landen – België, Hongarije, Italië, Nederland en Zweden. Ieder handboek wordt geschreven in de zes talen uit de landen en regio's van het consortium. Dit ***handboek*** beschrijft verschillende discussie- en gesprekstechnieken voor op school en in de klas. Hierbij wordt gebruik gemaakt van online-samenwerkingsinstrumenten om de soorten conflicten op te lossen die voortkomen uit de omstreden maatschappelijke kwesties waar jongeren mee te maken hebben. Daarnaast beoogt dit handboek maatschappelijke cohesie en Europese waarden zoals democratie te bevorderen.

Een onlinequiz voor onderwijsprofessionals die zij samen met jongeren kunnen gebruiken. Deze quiz gaat over nepnieuws, radicale ideologieën, propaganda, extremistisch gedachten goed en controversiële verhalen.

Het overkoepelende doel van dit project is als volgt: onderwijsprofessionals zoals leraren, schoolhoofden, onderwijsbestuurders en maatschappelijk werkers, beter in staat te stellen radicalisering en polarisering onder jongeren te voorkomen en te bestrijden, op een manier die snel, effectief en consistent is en voortdurend bijgewerkt wordt.

Al meer dan twee decennia kampt Europa met toegenomen maatschappelijke polarisering door de opkomst van radicaal-rechtse partijen en religieus gemotiveerd extremisme. Onlangs is daar politiek, milieu en technologisch activisme bijgekomen, dat gedreven wordt door extreme zienswijzen, ideologieën, desinformatie en nepnieuws. Deze processen vinden ook plaats op Europese scholen, waar leerkrachten in de klas conflicten tegenkomen met een politieke of religieuze grondslag.

Vaak vinden leerkrachten en onderwijsprofessionals het moeilijk om, in de klas of in andere onderwijsomgevingen, bepaalde onderwerpen ter sprake te brengen. Onderwerpen zoals: discriminatie, xenofobie, verkiezingen, politiek, nepnieuws, digitale media, genderkwesties, kledingvoorschriften (hijab/boerka), homofobie, LHBTI-kwesties, immigratie, integratie en religie.

EUROGUIDE wil met dit handboek en de ***toolkit*** onderwijsprofessionals uitrusten met moderne instrumenten, om hen te helpen omgaan met de complexe radicaliserings- en polariseringsvraagstukken die zich in het klaslokaal voor kunnen doen, op een manier die inclusief en effectief is en verenigbaar is met de democratische waarden van de consortiumlanden. Bovendien beoogt EUROGUIDE het begrip voor onderwijsprofessionals in Nederland te bevorderen om hen zo beter in staat te stellen hun vak te beoefenen.

Het EUROGUIDE project wordt gefinancierd door het *European Union's Internal Security Fund* onder Police Action Grant GA N° 871038. Dit project wordt uitgevoerd door een consortium in vijf landen en is een samenwerkingsproject tussen de onderstaande partners uit die vijf consortiumlanden (België, Hongarije, Italië, Nederland en Zweden):

ASSNAS Direttivo Nazionale
Via Gianbattista Soria 13, Roma 00168, Italië

Centre of Expertise and Advice for Prevention and Intervention of Radicalism and Extremism (CEAPIRE)

Robert Schumanlaan 29, 2660 Antwerpen, België

Conflict and Education Learning Laboratory (CELL)
Kloosterweg 54, 6241 GB, Bunde, Nederland

Coordinamento Nazionale Comunità di Accoglienza
Via Santa Maria Maggiore 148, Roma 00184, Italië

Demokratikus Ifjúságért Alapítvány

Visegrádi utca 43-45, Boedapest 1132, Hongarije

European Foundation for Democracy (EFD)
Square de Meeûs 35, Brussels 1000, België

Het Gemeenschapsonderwijs (GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap)

Willebroekkaai 36, 1000 Brussel, België

Istituto Don Calabria

Via San Zeno in Monte 23, Verona 37129, Italië

NOMOS Centro Studi Parlamentari

Via della Scrofa 64, Roma 00186, Italië

Political Capital Szolgálat Kft
Montevideo UT 2/C, Budapest 1037, Hongarije

OVER CONFLICT AND EDUCATION LEARNING LABORATORY (CELL)

Het *Conflict and Education Learning Laboratory (CELL)* is een in Nederland geregistreerde stichting zonder winstoogmerk. CELL is door de belastingdienst onderschreven als een stichting die zich inzet voor het bevorderen van het algemeen belang (Algemeen Nut Beogende Instelling -ANBI). Het RSIN-nummer van CELL is 856718324. Het Conflict Education Learning Laboratory is op 28 augustus 2016 in Meerssen opgericht. De stichting is geregistreerd bij de Kamer van Koophandel in Nederland onder KvK-nummer 66837073.

Postadres: Kloosterweg 54, 6241 GB Bunde, Nederland.

Telefoon: +31 6 45789055

E-mail: info@cell.foundation

De doelstellingen van CELL, zoals vermeld in haar statuten, zijn als volgt:

Het onderzoeken van de relatie tussen verdeeldheid zaaiende stereotypen in schoolboeken en ander educatief materiaal, en geweld en of conflicten.

Het werken aan een internationale overeenkomst om stereotypen in lesboeken te verminderen.

Het sponsoren van het hoger onderwijs aan jongeren uit conflictlanden, zodat zij hun diploma kunnen halen verder onderzoek naar verdeeldheid zaaiende stereotypen kunnen uitvoeren.

CELL's missie

Geen enkel kind mag blootgesteld worden aan het idee dat een andere persoon of groep mensen inferieur is, zeker niet in hun schoolboeken. Op het *Conflict and Education Learning Laboratory (CELL)* werken wij aan een internationale overeenkomst om verdeeldheid zaaiende stereotypen in schoolboeken te verminderen. Door te werken met, en het creëren van, een actief netwerk van internationale partners, een breed scala aan deskundigen, beleidsmakers en praktijkmensen, zijn wij uniek gepositioneerd om het volgende te doen:

Het ontwikkelen en ondersteunen van onderzoek dat gebruik maakt van *state-of-the-art* onderzoeksmethodologieën om verdeeldheid zaaiende stereotypen en hun verbanden met conflict en geweld - inclusief radicalisering en polarisering - te identificeren en te begrijpen.

Het creëren van een *Information Hive*; een database van primaire en secundaire gegevens over verdeeldheid zaaiende stereotypen, leerboeken, radicalisering, polarisering en conflicten.

Het opzetten van seminars, werkgroepen, beleidsfora en -debatten, evenals grootschalige, internationale conferenties om de meest recente kennis uit de wetenschap en beleidsgemeenschap samen te brengen.

Het lobbyen om verdeeldheid zaaiende stereotypen te verminderen in schoolboeken op lokaal, regionaal, nationaal en internationaal niveau.

2. Dankwoord

Dit handboek is specifiek geschreven voor Nederland en is toegespitst op de huidige situatie ten aanzien van radicalisering en polarisering op Nederlandse scholen.

Namens het EUROGUIDE Consortium willen de volgende instanties en personen in het bijzonder bedanken voor hun hulp:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OC&W)
Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)
Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD)
Ministerie van Justitie en Veiligheid
Hon. Jo Ritzen, Voormalig Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Johan van de Beek, De Limburger, Sittard, The Netherlands

Onze dank gaat ook uit naar alle leerkrachten, bestuurders en onderwijsprofessionals die hun waardevolle ervaringen en inzichten met ons deelden voor de totstandkoming van dit handboek.

Tot slot onze speciale dank aan de Europese Commissie voor de steun aan het *EUROGUIDE Consortium Project*. Dit initiatief zou niet mogelijk zijn geweest zonder hun bijdrage.

3. Inhoudsopgave

1. Het EUROGUIDE Project en partners.....	2
2. Dankwoord	5
3. Inhoudsopgave.....	6
4. Inleiding tot het handboek	8
4.1 Wat is radicalisering?.....	8
4.2 Wat is polarisering?	9
4.3 De Nederlandse context.....	10
4.3.1 Islamitisch extremisme en de jihad	10
4.3.2 Rechts-extremisme, antisemitisme en vreemdelingenhaat	11
4.3.3 Milieuactivisme/Extremisme	12
4.3.4 Wetgeving	13
4.4 Conclusie	14
5. Samenleven	15
5.1 Het identificeren van vroegtijdige alarmsignalen van extremisme in verband met samenleven.....	15
5.2 Het omgaan met en de-escaleren van extremistische situaties die betrekking hebben op samenleven	17
5.2.1 Controversiële kwestie: Vrijheid van meningsuiting	17
5.2.2 Controversiële kwestie: Multiculturalisme	19
5.2.3 Controversiële kwestie: Terugtrekking uit groepsactiviteiten zoals culturele reizen.....	21
5.2.4 Controversiële kwestie: Eurocentrisme	22
6. Gender.....	23
6.1 Het identificeren van vroege alarmsignalen van genderextremisme	23
6.2 Het omgaan met en het de-escaleren van situaties waarin genderextremisme voorkomt.....	25
6.2.1 Controversiële kwestie: Leerlingen geloven dat eerwraak gerechtvaardigd is.	25
6.2.2 Controversiële kwestie: Extreem homofobe opvattingen.....	27
6.2.3 Controversieel vraagstuk: Vrouwelijke genitale verminking (VGV)	28
6.2.4 Controversieel vraagstuk: Mannen worden verondersteld te werken. Vrouwen worden verondersteld thuis te blijven.	30
6.4.5 Controversieel vraagstuk: Het plotseling dragen van een sluier of niqab	32
7. Maatschappij en Ideologie (inclusief Religie)	33
7.1 Het identificeren van vroegtijdige alarmsignalen van maatschappelijk, ideologisch (en religieus) extremisme.....	33

7.2. Het omgaan met en de-escaleren van extremistische situaties die verband houden met de maatschappij en de ideologie (inclusief religie)	36
7.2.1 Controversiële kwestie: COVID-19, 5G, en samenzweringstheorieën	36
7.2.2 Controversiële kwestie: Het verheerlijken van zelfmoordaanslagen, andere extreem gewelddadige aanslagen en martelaarschap	38
7.2.3 Controversiële kwestie: Antisemitisme en islamofobie.....	40
8. Conclusie.....	41
9. Tot wie moet ik mij wenden?	43
9.1 Centrale Instanties	43
9.2 Andere instanties	44

4. Inleiding tot het handboek

4.1 Wat is radicalisering?

Hoewel het begrip radicalisering veel gebruikt wordt door beleidsmakers, onderzoekers, rechtshandavingsinstanties, mentoren, psychologen en andere onderwijsprofessionals, ontbreekt het nog steeds aan een standaarddefinitie van dit begrip.

Het belangrijkste conceptuele breekpunt zit in noties van radicalisering als extremistisch gedachtengoed ('cognitieve radicalisering') en de noties die zich richten op extremistisch gedrag ('gedragradicalisering'). Deze ambiguïteit ligt aan de grondslag van de verschillen tussen de uiteenlopende definities van radicalisering en is belangrijk voor veel wetenschappelijke en praktijkdiscussies, die draaien om de relatie tussen cognitie en gedrag. Daarnaast is deze ambiguïteit de achtergrond voor de sterk verschillende beleidsbenaderingen – die losjes als 'Europees' en 'Angelsaksisch' bestempeld kunnen worden.¹

Onderwijsprofessionals worden aanbevolen om de verschillende definities van radicalisering en polarisering in acht te nemen, om zo deze te begrijpen hoe de verschillende trends in extremisme zich kunnen manifesteren in scholen en klaslokalen. Pas met een duidelijk beeld van deze definities kunnen docenten en onderwijsprofessionals strategieën en interventies kunnen ontwikkelen om radicalisering op scholen en in de klas tegen te gaan.

Onderwijsprofessionals die radicalisering willen bestrijden en doorgronden, moeten zich realiseren dat dit fenomeen een reeks complexe en gevarieerde vraagstukken omvat die een veelzijdige aanpak vereisen. Drie aspecten die radicalisering complex maken zijn: 1) De definitie van het begrip radicalisering. 2) Het proces waardoor een individu lid kan worden van een terroristische organisatie of een extremistische groepering. 3) Contraradicaliseringsstrategieën, waaronder de identificatie en preventie van radicalisering en de-radicaliseringsmethodes. Een effectieve en resultaatgerichte anti-radicaliseringsstrategie vereist niet alleen begrip van deze complexiteit, maar ook samenwerking tussen scholen, lokale gemeenschappen, regionale en nationale overheden, politie en andere rechtshandavingsinstanties die gespecialiseerd zijn in de aanpak van radicalisering en polarisering.

In Europa is de radicalisering van jonge mannen en vrouwen, al meer dan twintig jaar een aandachtspunt voor onderwijsprofessionals en beleidsmakers. Het concept radicalisering kent echter verschillende definities, mede door de relatie met andere begrippen zonder eenduidige definitie, zoals terrorisme en extremisme.

Radicalisering wordt vaak beschreven als de extreme gedachten en opvattingen van een individu, die in strijd zijn met de normen van de gemeenschap en kunnen leiden tot handelingen die in overeenstemming zijn met deze opvattingen. Gewelddadige radicalisering wordt gezien als een proces waarin personen uiteindelijk geweld gebruiken of dreigen te gebruiken, aanzetten tot geweld of geweld rechtvaardigen op basis van hun ideologie.

¹ PETER R. NEUMANN, The trouble with radicalization, International Affairs, Volume 89, Issue 4, July 2013, Pages 873-893, <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12049>.

Aangezien het EUROGUIDE-project een initiatief is dat door de Europese Commissie gesteund wordt, hebben wij de volgende definitie van radicalisering gebruikt, zoals verwoord door de Commissie (2020):

"Radicalisering is een complex fenomeen waarbij individuen of groepen onverdraagzaam worden ten aanzien van democratische basiswaarden zoals gelijkheid en diversiteit, en waarbij de neiging toeneemt om met geweld politieke doelen te bereiken die de democratie tenietdoen en/of ondermijnen." ²

4.2 Wat is polarisering?

Politieke polarisering in een samenleving kan worden verklaard vanuit twee verschillende perspectieven. De algemeen geldende zienswijze is, dat polarisering een proces is van steeds verder uiteenlopende beleidsrichtingen – de keuzes die de burgers worden geboden zijn zo breed als de beleidsrichtingen van de politieke partijen.³ Deze zienswijze richt zich op de positieve implicaties van polarisering, zoals een sterkere electorale concurrentiekracht en groter vermogen kiezer te mobiliseren. Een voorbeeld van dit model is Zwitserland, waar politicoloog Romain Lachat laat zien dat deze partijpolarisering gepaard met een situatie waarin burgers bij hun stemkeuze een groter belang hechten aan inhoudelijke beleidsoverwegingen.⁴

Een ander wetenschappelijk perspectief op polarisering in Europa is algemeen bekend *als de verschansingsvisie* (Engels: het *entrenchment perspective*), die stelt dat polarisering een concentratie van het beleidsaanbod rond twee polen impliceert, met weinig ruimte voor een middenweg.⁵ Onderzoekers die dit perspectief hanteren, hebben vastgesteld dat kiezers in gepolariseerde staatsbestellen partijdiger zijn, minder geneigd zijn om in de loop van de tijd van partij te veranderen en bevooroordeelder zijn in hun politieke overwegingen en meningen.⁶

Bezien vanuit dit *verschansingsperspectief*, vormen politieke actoren en beleidsvoorkeuren zich langs één enkele conflictdimensie. Wanneer polarisering dit patroon volgt, kunnen verschillende maatschappelijke groeperingen zich uitwendig van elkaar vervreemden, terwijl zij inwendig juist geconcentreerder en extremer worden. De wisselwerking tussen deze twee tendensen kan leiden tot conflicten.⁷

Europese landen ervaren een zogenaamde "affectieve polarisering". Affectieve polarisering verwijst naar de vijandigheid (of zelfs haat) tussen burgers van verschillende partijen of ideologische opvattingen. Doorgeslagen affectieve polarisering holt overleg, compromissen en andere normen die aan de basis liggen van pluralistische democratieën, uit. Het gefragmenteerde en multidimensionale karakter van Europese meerpartijendemocratieën bemoeilijkt echter het identificeren van wie de 'in-

² <https://ec.europa.eu/home-affairs/e-library/glossary/radicalisation> 2020

³ Dalton, Russell J. 2008. The quantity and the quality of party systems. Party system polarization, its measurement, and its consequences. *Comparative Political Studies* 41 (7): 899–920

⁴ Lachat, Romain. 2011. Electoral competitiveness and issue voting. *Political Behavior* 33 (4): 645–63.

⁵ McCarty, Nolan, Poole, Keith T., Rosenthal, Howard. 2006. *Polarized America: The dance of ideology and unequal riches*. Cambridge, MA: MIT Press.

⁶ Vegetti, Federico. 2014. From political conflict to partisan evaluations: How citizens assess party ideology and competence in polarized elections. *Electoral Studies* 35:230–41.

⁷ DiMaggio, Paul, Evans, John, Bryson, Bethany. 1996. Have Americans' social attitudes become more polarized? *American Journal of Sociology* 102 (3): 690–755.

groepen' en 'out-groepen' zijn. Zo zien we de opkomst van meer radicale rechtse en linkse groeperingen in Nederland en Europa.

Zo meldde de BBC in november 2019 dat, hoewel nationalisme altijd een onderdeel is geweest van het Europese politieke spectrum, er de laatste tijd een hausse aan electorale steun voor rechtse en populistische partijen is ontstaan. Dit is duidelijk te zien in Duitsland, waar *Alternative für Deutschland* (AfD) de grootste oppositiepartij in de Bondsdag is geworden, en in Spanje, waar *Vox* de op twee na grootste partij in het parlement is geworden. In het Europees Parlement hebben negen extreemrechtse partijen een nieuw blok gevormd, genaamd *Identiteit en Democratie* (ID).⁸ Tegelijkertijd vormen gewelddadige linkse en anarchistische extremisten, volgens het EU-terrorismeverslag 2020 van Europol, nog steeds een bedreiging voor de openbare orde in een aantal lidstaten van de EU. In 2019 vonden 26 linkse en anarchistische terroristische aanvallen plaats in Griekenland, Italië of Spanje. Het aantal arrestaties op verdenking van links of anarchistisch terrorisme is in 2019 meer dan verdrievoudigd in vergelijking met de voorgaande jaren: van 34 in 2018 naar 111 in 2019, als gevolg van een sterke toename in Italië.⁹

De verschansing van rechts- en links-extremisme is slechts een illustratie van polarisering. In dit handboek wordt de volgende definitie van polarisering van de Europese Commissie gehanteerd:

Polarisering kan gezien worden als een gedachtenconstructie, gebaseerd op aannames van 'wij' en 'zij' identiteiten. In een proces van polarisering gaat het dominante en actieve verhaal over de waargenomen (en vaak overdreven) verschillen en simplistische verhalen over de anderen. Wat 'wij' en 'zij' gemeen hebben, wordt verwaarloosd. Polarisering uit zich dan ook in negatieve gedachten en houdingen ten opzichte van andere groepen, wat kan leiden tot toenemende vijandigheid en segregatie. Uiteindelijk kan dit leiden tot situaties waarin intolerantie vervalt in haatzaaiende taal en zelfs haatdragende criminaliteit. In een dergelijke omgeving, kunnen sommige (delen van) groepen of individuen radicaliseren tot gewelddadig extremisme en terrorisme. Het werven voor een extremistische ideologie is veel succesvoller als er kwetsbare groepen zijn, die het gevoel hebben dat hun groep en identiteit wordt beledigd en zelfs bedreigd.¹⁰

4.3 De Nederlandse context

In de twee voorgaande paragrafen, werden radicalisering en polarisering in de Europese context gedefinieerd. Ten behoeve van de Nederlandse versie van dit handboek, worden in deze paragraaf de fenomenen radicalisering en polarisering in de context van Nederland geschetst.

4.3.1 Islamitisch extremisme en de jihad

"Er is in Nederland geen plaats voor haatdragende of extremistische uitingen. De jihadistische beweging gaat tegen alles in waar onze democratie voor staat."¹¹

⁸ The British Broadcasting Corporation (BBC), Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide, Published, 13 November 2019

⁹ EUROPOL, Terrorism in the EU: geographically widespread and multifaceted, 23 June 2020, Press Release

¹⁰ S. Lenos, W. Haanstra, M. Keltjens. M. van de Donk, EX-POST PAPER, RAN Polarisation Management Manual, p.3, te vinden op <https://bit.ly/396Mngn>

¹¹ Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Lodewijk Asscher en minister van Veiligheid en Justitie Ivo Opstelten in een brief aan de Tweede Kamer over 'Een geïntegreerde aanpak van het jihadisme' 20.08.2014

Volgens de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) is het islamitisch extremisme in Nederland getransformeerd van een 'vrijwel onzichtbaar' fenomeen tot een open en wijdverbreid fenomeen met enkele honderden aanhangers en duizenden sympathisanten. Tijdens de opkomst van ISIS, met name in 2013, was er een sterke toename van het aantal jihadistische websites om jonge mannen en vrouwen te radicaliseren en te rekruteren. Met de instroom van vluchtelingen uit het Midden-Oosten in 2015 richtten radicale islamisten en salafisten zich in toenemende mate op asielzoekers uit moslimlanden om hen te bekeren en radicaliseren.¹²

Het dreigingsniveau van Nederland is sinds 2013 "substantieel" gebleven, vanwege een "reële kans op een aanslag", aldus de Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). In maart 2018 waren naar schatting 300 Nederlanders naar Syrië en Irak gereisd, waarvan er ongeveer 60 zouden zijn omgekomen. De Nederlandse regering schat dat er op dit moment nog 160 Nederlanders in Syrië en Irak vechten.¹³ De regering maakt zich steeds meer zorgen over de in eigen land geradicaliseerde personen en terugkerende buitenlandse strijders, die momenteel naar schatting 50 personen zijn en terreuraanslagen in Nederland zouden kunnen plegen. Als reactie daarop heeft de regering een reeks maatregelen getroffen om het binnenlandse radicalisme tegen te gaan en te voorkomen dat Nederlandse burgers buitenlandse strijders worden of naar Nederland terugkeren na deelname aan de jihad.

Volgens de peiling van het Pew Research Center van 2016 steunde 77 procent van Nederlanders de door de VS geleide militaire actie tegen ISIS, en zag 71 procent van de Nederlanders ISIS als de grootste bedreiging voor Nederland. Aan de andere kant vond 66 procent, dat excessief militair geweld haat zaait, hetgeen weer leidt tot meer terrorisme. Uit de Pew-peiling van 2014 blijkt dat 61 procent van de Nederlanders van mening is dat islamitisch-extremistische bewegingen de grootste bedreiging vormen voor de Nederlandse veiligheid.¹⁴

4.3.2 Rechts-extremisme, antisemitisme en vreemdelingenhaat

Extreemrechtse bewegingen in Nederland worden gemotiveerd door anti-islam- en anti-immigrantengevoelens, aldus het AIVD-jaarverslag van 2018. Rechts-extremisten hebben getracht de 'zuiverheid van het blanke ras' te bevorderen en geven politici de schuld van beleid dat volgens hen kan leiden tot 'omvolking' ofwel het uitsterven van het blanke ras. Volgens de NCTV-risicoanalyse van maart 2018 waren er 'in Nederland geen aanwijzingen voor extreemrechtse terroristische structuren of groeperingen' en was het rechtse geweld relatief beperkt. Er was vaak sprake van extreemrechts geweld door individuen of kleine groepen.¹⁵

De *Anne Frank Stichting* kwalificeert extreemrechts geweld als racistisch of politiek gemotiveerd geweld, of als aanslagen waarbij de verdachte redelijkerwijs in verband kan worden gebracht met rechtsextremisme. De *Anne Frank Stichting* merkt ook op dat de daders van dergelijk geweld een politiek motief kunnen ontkennen, en dus moeten motieven afgeleid worden uit de context van de aanslagen.¹⁶

¹² AIVD & Universiteit Leiden, 2019

¹³ Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV), 2019

¹⁴ Pew Research Center (Washington D.C. USA), Counter Extremism Project, 2018.

¹⁵ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) & Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)

¹⁶ Anne Frank Stichting, Amsterdam, 2017

De *Anne Frank Stichting* heeft 2016 4.038 antisemitische of racistische incidenten geïdentificeerd. Antisemitische beledigingen en mishandelingen die specifiek gericht zijn tegen joden en het vernielen van joodse locaties, zijn afgenomen ten opzichte van de piek in 2014. Aan de andere kant is antisemitisch verbaal geweld tussen 2015 en 2016 aanzienlijk toegenomen (met 80 procent). Ter vergelijking: de discriminatie van moslims was in 2015 toegenomen. Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan de sociale spanningen als gevolg van islamitisch geïnspireerde terroristische aanslagen en de toestroom van vluchtelingen. In 2016 nam de discriminatie van moslims weer af, met 22 procent.¹⁷

De eerste helft van 2016 werd gekenmerkt door gewelddadige en niet-gewelddadige protesten tegen de komst en de huisvesting van vluchtelingen. Zo hield de Nederlandse afdeling van de Duitse anti-islamgroep *Patriottische Europeanen tegen de islamisering van het Avondland (PEGIDA)* in 2014 verschillende anti-islamprotesten in heel Nederland, waarvan sommige uitmondten in gewelddadige botsingen met tegenprotesten. De groep handhaaft officieel een geweldloze houding, waardoor het voor hen toegestaan blijft om in Nederland te protesteren.¹⁸

In november 2015 heeft de politie zes mensen gearresteerd tijdens een anti-vluchtelingendemonstratie in de Nederlandse gemeente Enschede, vlak bij de Duitse grens. De zes zouden een nazi-groet hebben gebracht en fysiek gewelddadig zijn geworden. Later die maand, ook in de buurt van Enschede, werden 12 varkenskoppen achtergelaten op een veld dat bestemd was voor een asielzoekerscentrum. Op 27 februari 2015 werd een 33-jarige Nederlander gearresteerd voor het gooien van een molotovcocktail naar een Enschedese moskee, waar op dat moment tientallen mensen waren. Volgens de politie had de man terroristische bedoelingen omdat hij mensen bang wilde maken.¹⁹ In juli 2016 lanceerde de Finse anti-immigrantengroep *Soldiers of Odin* een afdeling in Nederland. *Soldiers of Odin* geven "islamistische indringers" de schuld van de toenemende criminaliteit en hebben zichzelf in Finland uitgeroepen tot straatpatrouille. De Nederlandse autoriteiten hebben de plaatselijke afdelingen van deze groep onderzocht na beschuldigingen van geweldpleging. Leden hadden op de Facebook-pagina van de groep een suggestie gepost om de jacht te openen op een asielzoeker, die ervan beschuldigd werd vrouwen aangevallen te hebben.²⁰

Op 18 maart 2019 opende een schutter het vuur op een tram in de Nederlandse stad Utrecht, waarbij ter plekke drie mensen omkwamen en zeven anderen gewond raakten. De politie begon het gebied te doorzoeken nadat de aanvallers was ontsnapt. De autoriteiten verhoogden het terreurdreigningsniveau in de provincie Utrecht tot het hoogste niveau te midden van de mogelijkheid van een extreemrechts "terroristisch motief". De politie arresteerde de verdachte schutter, de in Turkije geboren Gökmen Tanis, na een acht uur durende klopjacht. Twee andere verdachten werden ook gearresteerd.²¹

4.3.3 Milieuactivisme/Extremisme

In veel plaatsen in Nederland wordt er, op democratische wijze en binnen de grenzen van de wet, geprotesteerd tegen de bouw van windmolenparken. Tegelijkertijd hebben er, in de provincies Groningen en Drenthe, extremistische protesten plaatsgevonden tegen de bouw van winmolenparken. Deze protesten zijn in de afgelopen maanden steeds agressiever geworden en hebben geleid tot meerdere arrestaties.

¹⁷ Anne Frank Stichting, Amsterdam, 2017

¹⁸ Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)

¹⁹ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD)

²⁰ Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)

²¹ Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)

In mei 2018 hielden activisten van actiegroep *Meat the Victims* een varkensboerderij in Boxtel enkele uren bezet. Een belangrijke toevoeging aan het Nederlandse milieuactivisme is de groep *Extinction Rebellion*. Deze groep roept op tot burgerlijke ongehoorzaamheid, maar verwerpt expliciet geweld. Zoals met *Meat the Victims*, lijkt het de modus operandi van *Extinction Rebellion* te zijn zoveel mogelijk media-aandacht te willen genereren door het opzetten van aandachttrekkende protesten.

Ook al zijn deze niet gewelddadig, het monitoren van extremistische en activistische groeperingen is belangrijk voor strategieën om potentiële radicaliserings- en polariseringsprocessen te voorkomen of te de-escaleren.

4.3.4 Wetgeving

Sinds 2014 voert Nederland 'een integrale aanpak van het jihadisme' uit. Dit actieprogramma heeft als doel het beschermen van de democratie en de rechtsstaat, het verzwakken en bestrijden van jihadistische bewegingen, en het tegengaan van radicalisering en polarisering.

Nederland ziet jihadisme momenteel als een grote bedreiging voor de nationale veiligheid en de democratie. Anti-jihadistische maatregelen omvatten een combinatie van maatregelen ter bestrijding en preventie van jihadisme, zowel op straat als online. De Nederlandse overheid en relevante ministeries zorgen ervoor dat zij regelmatig uitdragen dat de misplaatste ideeën van jihadisten, ver afstaan van de islam die de meeste moslims beoefenen. De Nederlandse overheid vindt het belangrijk om moslims in Nederland niet de schuld te geven van het handelen van jihadisten.

Er worden harde maatregelen genomen tegen degenen die geweld plegen, haatdragende taal gebruiken, anderen proberen te rekruteren, uitreizen naar een conflictgebied of uit een conflictgebied terugkeren. Deze maatregelen omvatten:

Het in beslag nemen van de paspoorten van personen die van plan zijn naar een jihadistisch conflictgebied uit te reizen.

Het stopzetten van uitkeringen aan jihadisten die naar een conflictgebied zijn gereisd.

Het vervolgen van mensen die proberen anderen te rekruteren of aan te zetten tot geweld.

Daarnaast worden mensen die banden hebben met terroristische activiteiten op de nationale terrorismelijst geplaatst.

De preventie van radicalisering of de-escalatiestrategieën zijn ingebed in vroegtijdige interventie maatregelen die gericht zijn op mensen die kwetsbaar voor radicalisering. Volgens het ministerie van Justitie: "Hoe eerder dit gebeurt, hoe beter."²² Vroegtijdige interventie maatregelen zijn onder andere:

Werken met jongeren om hen te wapenen tegen propaganda.

Tegengaan van rekruteringsinspanningen en verdeeldheid zaaiende propaganda.

Bijstand verlenen aan de families van geradicaliseerde jongeren.

Samenwerken met imams en moskeeën.

Het intrekken van de Nederlandse nationaliteit van jihadisten die zich aansluiten bij terroristische organisaties in het buitenland.

²² Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2020

Deze integrale aanpak is ontworpen om een gezamenlijke aanpak van jihadisme op te zetten. Verschillende ministeries werken samen om het jihadisme te bestrijden. Ook de politie, de AIVD, het Openbaar Ministerie, gemeenten en non-gouvernementele organisaties, moskeeën, docenten, jongerenwerkers, hulpverleners, ouders en leerlingen zijn hier nauw bij betrokken.

De Nederlandse aanpak van het tegengaan van radicalisering en polarisering bestaat uit een combinatie van bestaande maatregelen, zoals de Nederlandse Cybersecurity Agenda (NCSA), de Integrale Internationale Veiligheidsstrategie, het Witboek Defensie en diverse nieuwe maatregelen. Een voorbeeld hiervan is de 'investeringstest', waarbij mogelijke nationale veiligheidsrisico's van bedrijfsovernames en investerings- en aanbestedingstrajecten worden beoordeeld.

De regering is ook opener over het toeschrijven van (cyber)aanvallen aan specifieke landen. Het toezicht op studenten en onderzoekers uit risicolanden is uitgebreid, om te voorkomen dat gevoelige technologie in verkeerde handen valt. Tegelijkertijd investeert de overheid in het verbeteren van het verzamelen van informatie, het delen van informatie en in het vergroten van de bewustwording om potentiële bedreigingen eerder te signaleren. In 2019, toen de toenmalige nieuwe Europese Commissie aantrad, drong de Nederlandse regering aan op een consistentere aanpak van de interne veiligheid, inclusief dreigingen van vijandelijke staten.

4.4 Conclusie

In voorgaande paragrafen werden radicalisering en polarisering in de Europese en Nederlandse context gedefinieerd en geschetst, zodat onderwijsprofessionals conceptuele duidelijkheid hebben bij het gebruik van de samen met dit handboek ontwikkelde *toolkit*. De volgende drie delen van dit handboek zijn:

Samenleven

Gender

Maatschappij en ideologie (inclusief religie)

Deze thematische categorieën vormen de basisstructuur van de *toolkit* en categoriseren de verschillende vormen van radicalisering en polarisering die leerkrachten en andere onderwijsprofessionals kunnen tegenkomen. De komende hoofdstukken zijn gebaseerd op de kennis van leerkrachten, beleidsmakers, onderwijsdeskundigen, journalisten en hulpverleners die voor dit handboek zijn geïnterviewd. De vraagstukken en kwesties die in de komende hoofdstukken aangesneden worden, moeten onderwijsprofessionals helpen omgaan met radicalisering en polarisering.

5. Samenleven

Dit hoofdstuk **samenleven**, heeft betrekking op extremisme dat geworteld is in identiteit en gepositioneerd is tegen de Nederlandse democratische waarden van diversiteit en inclusie. Diversiteit en inclusie zijn de aspecten van cultuur die gaan over het bekrachtigen van mensen door het respecteren en waarderen van wat mensen anders maakt, zoals leeftijd, geslacht, etniciteit, religie, handicap, seksuele geaardheid en opleidingsniveau. Diversiteit maakt het mogelijk om deze verschillen te uiten in een veilige, positieve en koesterende omgeving. Het gaat verder dan eenvoudige tolerantie en betekent dat mensen hun verschillen echt waarderen. Hierdoor kunnen verschillende groepen en individuen de rijke dimensies van hun eigen identiteit niet alleen omarmen, maar ook een positieve waarde te hechten aan diversiteit in scholen en klaslokalen.

Dit deel van de *toolkit* is georganiseerd in twee delen: 1) Het identificeren, omgaan met of de-escaleren van situaties van radicalisering en polarisering. 2) Het aanbieden van een aantal parate opties aan leerkrachten en andere onderwijsprofessionals.

5.1 Het identificeren van vroegtijdige alarmsignalen van extremisme in verband met samenleven

Dit eerste deel is bedoeld om leraren te helpen begrijpen of er een probleem is of niet - is dit extremistisch gedrag of zou het dat misschien kunnen zijn? Moet ik het in de gaten blijven houden of niet? Er wordt een aantal belangrijke vragen uiteengezet, die door onder andere leraren, beleidsmakers, onderwijsdeskundigen, journalisten en adviseurs gesteld worden in verband met het vroegtijdig identificeren van extremisme.

Welke verschillende soorten radicalisering en polarisering worden gekenmerkt door hun verzet tegen diversiteit en inclusie?

- Blanke dominantie ('White supremacy')
- Neonazisme
- Xenofobie
- Islamofobie
- Antisemitisme
- Haatzaaien (on- en offline)
- Intolerantie en onverdraagzaamheid

Wat zijn vroege alarmsignalen, voor wanneer leerlingen extremistisch of radicaal gedachtengoed ontwikkelen over zichzelf of anderen? Hoe identificeer ik dit, en wat zijn verschillende kenmerken van radicaal of extremistisch gedrag, dat een bedreiging vormt voor diversiteit en inclusie?

Plotselinge gedragsveranderingen in de klas

- Tijdens de lessen 'terugtrekken' of een gebrek aan betrokkenheid, bijvoorbeeld door het gebruik van een koptelefoon om naar religieuze lezingen en/of extreemrechtse propaganda te luisteren.
- Aandringen op het verlaten van de klas om te bidden op gezette tijden.
- Niet willen deelnemen aan niet-verplichte activiteiten zoals museumbezoek, bioscoopbezoek, uitstapjes.
- Vermijden van oogcontact, 'ervagen' naar de achtergrond, 'onzichtbaar' zijn.
- Het vermijden van gesprekken over ouders, familie of thuis.
- Agressieve kritiek op westerse of Nederlandse waarden, waaronder multi-culturaliteit, immigratie, tolerantie en respect voor mensenrechten tijdens klassikale discussies.
- Agressief gedrag naar leerlingen die hun identiteit of cultuur niet delen.
- Een regelrechte afwijzing van de vrijheid van meningsuiting en stellen dat bepaalde groepen geweld verdienen.
- Uitspraken van culturele of op identiteit gebaseerde superioriteit.
- Leerling begint badges of insignes te dragen van bekende radicale of extremistische groeperingen.

Gedragsverandering buiten de school

Het verwelkomen van niet-moslims bij islamitische feesten maar zelf weigeren om mee te doen aan activiteiten tijdens christelijke feestdagen omdat deze *haram* zijn.

Vriendschappen met niet-moslims verbreken.

Niet-islamitisch bankieren als *haram* beschouwen (kan zich manifesteren met het doorknippen of weggooien van bankpasjes van ouders).

- Het vermijden van plekken waar mensen van het andere geslacht aanwezig zijn.

Online gedragsveranderingen

- Het zoeken naar, en delen van *onlinecontent* die vraagt om de vernietiging van Nederlandse, Europese of Westerse democratische samenlevingen en waarden.

Het veroordelen (en te schande maken) van moslims die kerst vieren of meedoen met andere niet-moslim festiviteiten, via online platformen en sociale media.

- Het aanzetten tot geweld, door het plaatsen van commentaar of berichten op sociale media of andere online platformen.
- Onderzoek doen naar geweren, explosieven en andere wapens online en naar gewelddadige aanvallen en gebeurtenissen.
- Het online bestuderen van potentiële doelwitten (zoals een overheidsgebouw).
- Het gebruik van codewoorden of ongebruikelijke taal op internetfora of sociale media.

5.2 Het omgaan met en de-escaleren van extremistische situaties die betrekking hebben op samenleven

Het doel van dit tweede deel is om, nadat een bepaalde extremistische situatie vastgesteld wordt, leerkrachten te helpen bij de omgang met die situatie. Hieronder worden een aantal scenario's of situaties van extremisme geschetst, gevolgd door mogelijke obstakels en aanbevelingen. Deze scenario's en de bijbehorende adviezen zijn gebaseerd op de ervaringen en aanbevelingen van de leerkrachten, beleidsmakers, onderwijsdeskundigen, journalisten en mentoren, die wij voor dit handboek geïnterviewd hebben.

5.2.1 Controversiële kwestie: Vrijheid van meningsuiting

Hoe om te gaan met leerlingen die zich verzetten tegen discussies over de vrijheid van meningsuiting volgens hun religie, cultuur of normen?

Onderzoek wijst uit dat veel allochtone kinderen in Nederland komen uit gezinnen met een laag opleidingsniveau, waar men niet in staat is om Nederlands of Engels te spreken. Als gevolg hiervan zijn deze ouders vatbaar voor religieuze predikers uit hun gemeenschap, die oproepen om in het geweer te komen tegen de grondwettelijke en democratische normen en waarden van Nederland. Ongeveer 80% van mensen met een migratieachtergrond, vindt dat hun religieuze waarden superieur zijn of de grondwettelijke en democratische waarden van Nederland zelfs overstijgen ²³

Veel kinderen met een migratieachtergrond bezoeken, naast een reguliere Nederlandse school, in hun vrije tijd ook religieuze scholen. In veel gevallen worden hier Westerse en democratische waarden zoals vrijheid van meningsuiting verguisd of bekritiseerd. Als gevolg hiervan vinden onderwijsprofessionals, het vaak lastig om in de klas een aantal onderwerpen aan te snijden. Vrijheid van meningsuiting is een dergelijk onderwerp, waar kinderen boodschappen of onderwijs uit huis en religieuze gemeenschapsscholen krijgen, die indruisen tegen dit democratisch beginsel. Daarnaast worden veel van deze leerlingen op internet blootgesteld aan extremistische propaganda.

Obstakels en uitdagingen die door leerkrachten werden gedeeld

- Dit is een moeilijke en gevoelige kwestie. Leerkrachten hebben maar weinig mogelijkheden, instrumenten of hulpmiddelen om met deze kinderen te werken.
- Het is 'moeilijk' en soms zelfs 'onmogelijk' om de waarde van vrijheid van meningsuiting te bespreken in het licht van recente gebeurtenissen uit het nieuws – zoals de onthoofding van een leraar in Parijs of de Rotterdamse docent die onderduikt omdat hij een vijf jaar oude cartoon van een jihadist liet zien.
- Leerlingen beschouwen de vrijheid van meningsuiting als een uitsluitend westers ideaal.

²³ Koopmans, Ruud (2015) *A Second Chance for Europe*, Economic, Political and Legal Perspectives of the European Union, Editors: Ritzen, Jo (Ed.) Chapter 6. (2017)

- Leerlingen beschouwen de westerse notie van vrijheid van meningsuiting als oneerbiedig naar de normen en waarden van andere culturen en religies.
- Leerlingen hebben het gevoel dat de westerse notie van vrijheid van meningsuiting gebaseerd is op de onderdrukking van de vrijheid van meningsuiting van etnische minderheden of mensen met een donkere huidskleur.

Aanbevelingen

- Zorg voor alternatieve mogelijkheden om kwetsbare leerlingen op een constructieve manier mee te laten praten en kritisch te leren denken. Heb respect voor hun handelingsvrijheid en vrijheid van meningsuiting als fundamentele rechten.
- Organiseer een klassikaal debat over de voordelen van de vrijheid van meningsuiting. Benadruk dat de vrijheid van meningsuiting een hoeksteen is van een democratische samenleving en essentieel is voor verantwoordelijk, mondiaal burgerschap en inclusief onderwijs.
- Nodig (zorgvuldig doorgelichte) gastsprekers uit met dezelfde migratie- of religieuze achtergrond als de leerlingen, die met respect kunnen spreken over deze kwesties en waarmee leerlingen zich kunnen identificeren.
- Het is essentieel dat leerkrachten toegang hebben tot de juiste risicoanalyse-instrumenten en deze gebruiken om de risico's voor henzelf, andere leerlingen en de samenleving, te beperken. In sommige situaties kan het nodig zijn dat leerkrachten worden ondersteund door maatschappelijk werkers, gemeenschapsleiders, psychologen en politie.
- Betrek (op officiële wijze) migrantengemeenschappen om gezamenlijk het doel van inclusief burgerschapsonderwijs te formuleren en om leerkrachten te ondersteunen bij het onderwijzen van vrijheid van meningsuiting en andere kernwaarden van een democratische pluralistische samenleving.

5.2.2 Controversiële kwestie: Multiculturalisme

Wat te doen als leerlingen, tijdens klassikale discussies, agressieve kritiek uiten op Westerse of Nederlandse waarden, zoals multiculturalisme, immigratie, tolerantie en respect voor mensenrechten?

Het multiculturalisme is, sinds de jaren zestig van de vorige eeuw, het dominante paradigma in Nederland. Het heeft invloed gehad op een breed scala aan beleidsmaatregelen, van internationale ontwikkeling en immigratie tot de bevordering van democratie en onderwijs. Leerlingen die blootgesteld zijn geweest aan anti-immigratiepropaganda of negatieve, extreme opvattingen hebben over diversiteit en inclusie, ontwikkelen echter een agressieve en negatieve houding ten opzichte van diversiteit in scholen en klaslokalen. Ze gaan dan ook niet in gesprek met leeftijdsgenoten met een andere religieuze, culturele, raciale en etnische achtergrond.

Het is door docenten opgemerkt dat deze leerlingen diversiteit soms als een bedreiging ervaren voor hun eigen culturele normen, waarden en overtuigingen en zich agressief en grof gedragen tegenover medeleerlingen met andere achtergronden. In de Nederland krijgt onderwijs niet alleen een cruciale rol toebedeeld op het gebied van vredesopbouw, terrorismebestrijding of mensenrechteneducatie, maar is ook belangrijk voor alle aspecten van maatschappijleer, multiculturalisme en mondiaal burgerschap. Verzet tegen dergelijke inspanningen, met name in de klas, is nadelig voor het bereiken van deze doelen.

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

- Leerlingen weigeren de waarde van diversiteit en multiculturalisme te begrijpen, spreken zich fel uit tegen pluralisme en beschouwen het als een aanval op hun cultuur, religie en identiteit.
- Docenten hebben incidenten aangehaald waarbij normaal non-verbale gedragingen zoals opgeheven handen, oogcontact, hoofdknikken een heel andere betekenis kunnen hebben in een andere cultuur; hierdoor vinden nieuwe leerlingen uit een andere cultuur het moeilijk om te integreren.
- Nieuwe leerlingen uit het buitenland isoleren zichzelf door een gebrek aan kennis van de Nederlandse taal.
- Docenten hebben voorbeelden aangehaald van leerlingen die belachelijk gemaakt worden vanwege het eten dat ze van thuis meekrijgen, hun eetgewoonten en voedselrestricties.

Aanbevelingen

- Organiseer festivals om verschillende culturen te verkennen.
- Probeer wat meer te leren over de verschillende achtergronden van de leerlingen in uw klas. Het kan zelfs waardevol zijn om met de ouders van kinderen te spreken beter geïntegreerd zijn, om zo goed mogelijk te begrijpen hoe zij geholpen kunnen worden.
- Het opnemen van boeken uit verschillende culturen en met verschillende achtergronden, heeft bewezen zeer effectief te zijn bij het introduceren van multiculturalisme in de klas.
- Organiseer af en toe een festival om verschillende voedingsmiddelen uit de hele wereld te leren kennen.

- Laat leerlingen presentaties houden over culturen of landen die voor hen vreemd zijn.
- Organiseer, indien mogelijk, evenementen met geëngageerde gastsprekers uit verschillende culturele achtergronden.

5.2.3 Controversiële kwestie: Terugtrekking uit groepsactiviteiten zoals culturele reizen

Hoe om te gaan met leerlingen die zich terugtrekken uit groepsactiviteiten, waaronder culturele en educatieve uitstapjes naar musea en historische locaties en andere dergelijke activiteiten?

Op Nederlandse scholen worden leerlingen aangemoedigd om deel te nemen aan excursies en andere uitstapjes. Leerlingen uit de klas halen om ondergedompeld te worden in educatieve uitstapjes, wordt beschouwd als een integraal onderdeel van het leerproces. Deze excursies en aanverwante activiteiten stellen leerlingen in staat om praktische informatie te verkrijgen over onder andere wetenschap, geschiedenis en aardrijkskunde. Het gezegde "Ik hoor, en ik vergeet, ik zie, en ik herinner, ik doe, en ik begrijp," vormt de basis van de theorie dat men meer informatie behoudt bij het visueel ervaren van activiteiten in een bepaalde omgeving. In deze context zijn er verschillende gevallen bekend, waarin leerlingen besloten zich terug te trekken vanwege hun verzet tegen het socialiseren met leeftijdsgenoten met een andere achtergrond en een ander gender.

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

- In specifieke delen van het land met een grotere migrantenbevolking, hebben docenten opgemerkt dat sommige leerlingen zich regelmatig terugtrekken van deelname aan schoolvakanties, daarbij verwijzend naar genderverschillen.
- Deze leerlingen hebben aangegeven dat zij niet in het gezelschap van jongens of meisjes buiten het klaslokaal willen zijn.
- Sommige leerlingen verzetten zich op basis van hun religie, die hen niet toe zou staan om beelden en kunst te zien met naakte figuren, schilderijen en beelden.

Aanbevelingen

- Kies plekken die beter geschikt zijn voor leerlingen met verschillende culturele en religieuze achtergronden.
- Gebruik technologie en combineer uitstapjes in het veld met virtuele excursies waarbij u in staat bent om de inhoud te controleren.
- Stimuleer participatie aan excursies door ouders van leerlingen met verschillende achtergronden te betrekken bij de planning en bij de uitvoering.
- Geef gedetailleerde informatie over de gekozen plaats die de leerlingen met hun ouders kunnen delen en waardoor zij zich meer op hun gemak kunnen voelen.
- Vraag de leerlingen om hun leeftijdsgenoten met een vergelijkbare culturele achtergrond aan te moedigen om deel te nemen aan excursies.

5.2.4 Controversiële kwestie: Eurocentrisme

Wat te doen met leerlingen die het onderwijscurriculum te Eurocentrisch vinden? Hoe gaan we het beste om met terugtrekking uit groepsdiscussies als gevolg van dit denken en gevoelens van isolement en het gevoel niet in Nederland thuis te horen?

Eurocentrisme is problematisch voor een multiculturele samenleving zoals Nederland. Leerlingen met een gemarginaliseerde of minderheidsachtergrond, kunnen het sentiment ontwikkelen dat Eurocentrisme in het Nederlandse curriculum de superioriteit van de Nederlandse of Europese culturen uitdraagt. Zij kunnen geloven dat Nederlanders zichzelf geavanceerder, ontwikkelder en beschaafder vinden zijn dan zichzelf. Eurocentrisme construeert een negatief beeld voor leerlingen uit voormalige gekoloniseerde landen en leerlingen met een andere gemarginaliseerde of allochtone achtergrond, wat ertoe kan leiden dat leerlingen een gevoel van isolement en zelfs vernedering cultiveren. Dit gevoel niet thuis te horen in Nederlands en het gevoel van isolement dat daarmee gepaard gaat, maakt deze leerlingen kwetsbaar voor extreem en alternatief gedachtengoed.

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

- Door een Eurocentrisch curriculum, met name bij geschiedenis en aardrijkskunde, beschouwen leerlingen uit voormalige gekoloniseerde landen en andere marginale en minderheidsgroepen zichzelf niet als volwaardige Nederlanders.
- Ze ervaren een gevoel van wrok of regelrechte vijandigheid ten opzichte van hun koloniale verleden.
- Veel leerlingen zeggen zich niet in Nederland thuis te voelen.
- Zij weigeren zich in te zetten voor de Nederlandse waarden en de Europese democratische waarden.
- Ze voelen zich verraden.

Aanbevelingen

- Voor open gesprekken over de inhoud van het lesboek en identificeer en verminder stereotype afbeeldingen of beschrijvingen van minderheden die tot verdeeldheid kunnen leiden. Let ook op omissies van die minderheden die uit de geschiedenisboeken.
- Introduceer klassikale projecten die kritisch denken bevorderen en een inclusievere houding ten aanzien van de geschiedenis en de maatschappij onderwijzen.
- Laat leerlingen deelnemen aan groepsprojecten die gebaseerd zijn op de ervaringen van alle groepsleden.
- Begin een dialoog over het gewelddadige verleden van Nederland en andere landen.

6. Gender

Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) wordt ²⁴ **gender** gedefinieerd als:

"[D]e kenmerken van vrouwen, mannen, meisjes en jongens die sociaal geconstrueerd zijn. Dit omvat normen, gedrag en rollen die verband houden met het zijn van een vrouw, man, meisje of jongen, evenals de relaties met elkaar. Als sociale constructie varieert het gender van maatschappij tot maatschappij en kan het in de loop van de tijd veranderen. Gender is hiërarchisch en produceert ongelijkheden die andere sociale en economische ongelijkheden doorkruisen."

Normen en gedragingen met betrekking tot gender kunnen extremistisch worden - bijvoorbeeld die met betrekking tot hypermasculiniteit of vrouwelijke zuiverheid - en leiden tot geweld, vermindering in het geval van vrouwelijke genitale vermindering, en chronisch misbruik. Het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) heeft betoogd dat genderstereotypen rond mannelijkheid en vrouwelijkheid gebruikt kunnen worden om mensen te radicaliseren en zich bij gewelddadige extremistische groepen aan te laten sluiten, en dat "de ongelijke machtsstructuren tussen mannen en vrouwen gewelddadig extremisme voeden en vormgeven". ²⁵

Dit deel van de *toolkit* is georganiseerd in twee delen: 1) Het identificeren, omgaan met of de-escaleren van situaties van radicalisering en polarisering die betrekking hebben op gender. 2) Het aanbieden van een aantal parate opties aan leerkrachten en andere onderwijsprofessionals.

6.1 Het identificeren van vroege alarmsignalen van genderextremisme

Dit eerste deel is bedoeld om leraren te helpen begrijpen of er een probleem is of niet - is dit extremistisch gedrag of zou het dat kunnen zijn? Moet ik het in de gaten blijven houden of niet? Het schetst de belangrijkste vragen die onder andere leraren, beleidsmakers, onderwijsdeskundigen, journalisten en mentoren, aan de orde stelden met betrekking tot het identificeren van extreme opvattingen over genderhiërarchieën en -ongelijkheden en wat daarbij en vroegtijdige alarmsignalen kunnen zijn.

Wat zijn verschillende soorten radicalisering en polarisering die worden gedefinieerd door genderonderdrukking en -dominantie?

- INCEL of "Involuntary Celibates" voor mannen / vrouwelijke INCELS of FEMCELS voor vrouwen.
- Vrouw-hatende groepen gericht op mannelijke dominantie.
- Uitingen van seksisme, on- en offline haatzaaien.

²⁴ WHO (2021) Gender and Health. Accessed 17 January 2020. Available online: https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1

²⁵ UNDP (2020) 'Conflicting Identities: How do gender roles affect extremism?.' Available online: <https://www.undp.org/content/tolerance-and-diversity/en/home/GenevaPeaceWeek.html>

- Blanke suprematistische groepen die strikte geloofsovertuigingen over voortplanting en genderrollen hebben.
- Salafistische islamitische groepen hebben strikte geloofsovertuigingen ten aanzien van voortplanting en genderrollen.

Deze lijst geeft slechts enkele voorbeelden van extremisme met betrekking tot gender.

Wat zijn vroege alarmsignalen voor wanneer de overtuigingen en ideeën van leerlingen over zichzelf en anderen extremistisch of radicaal worden? Hoe identificeer ik, en wat zijn verschillende kenmerken van radicaal of extremistisch gedrag, dat een bedreiging vormt voor diversiteit en inclusie?

Plotselinge gedragsveranderingen in de klas

Voor jongens: de weigering om handen te schudden met vrouwelijke leerkrachten.

Voor jongens: het vermijden van contact met vrouwelijke leerlingen/klasgenoten.

Voor jongens: fysieke agressie tegen vrouwelijke leerlingen en leerkrachten.

Tijdens een klassendiscussie stellen dat homoseksuelen gedood moeten worden of dat homoseksuelen naar de hel zullen gaan.

In groepsdiscussies de overtuiging uiten dat vrouwen inferieur zijn aan mannen, dat zij verlangen om gedomineerd en gecontroleerd te worden, of dat zij met bepaald gedrag geweld tegen zichzelf uitlokken en rechtvaardigen.

In de klas stellen dat vrouwen zuiver moeten blijven of vinden dat vrouwen verkracht of anders fysiek gestraft moeten worden als ze zich niet kleden of handelen in overeenstemming met bepaalde culturele normen.

Het gebruik van vrouwen hatende, seksistische taal aan het adres van leraren of andere leerlingen.

Voor meisjes: plotseling een niqab of hijab aantrekken

Online gedragsveranderingen

Voor meisjes: een online dubbelleven leiden. Bijvoorbeeld: twee aparte Facebook-accounts. De ene vroom of diepreligieus en de andere seculier, liberaal of westers en in overeenstemming normaal gedrag van die leeftijdsgroep.

Voor meisjes: zoeken naar of het starten van 'zustergruppen', zowel online als offline.

Voor meisjes: romantisch verlangen naar 'Ridder op een wit paard'-achtige toekomstige echtgenoten.

Actief zijn op INCEL-platforms of internetfora van extremistische groeperingen met opvattingen over gender op basis van onderdrukking en dominantie.

6.2 Het omgaan met en het de-escaleren van situaties waarin genderextremisme voorkomt

Dit tweede deel, heeft als doel leerkrachten te helpen bij het omgaan met genderextremisme, zodra deze situatie is vastgesteld. Hieronder wordt een aantal scenario's of situaties van extremisme geschetst die onder andere door leerkrachten, beleidsmakers, onderwijsdeskundigen, journalisten en adviseurs aan de orde zijn gesteld, met daarbij de belangrijkste obstakels en aanbevelingen.

6.2.1 Controversiële kwestie: Leerlingen geloven dat eerwraak gerechtvaardigd is.

Wat te doen als leerlingen in de klas openlijk toegeven dat ze eerwraak en geweld tegen vrouwen steunen, of als meisjes bedreigd worden door hun familie?

In zogenaamde 'eerculturen' wordt de eer van de familie bepaald door het sociale en seksuele gedrag van meisjes en vrouwen. In dergelijke culturen zijn bijvoorbeeld maagdelijkheid en hoe goed vrouwen en meisjes de diepgewortelde traditionele normen volgen, zeer belangrijk. Deze tradities schrijven namelijk voor wat wel en niet acceptabel gedrag is. Iedereen die deze normen en regels overtreedt, moet worden gestraft en in extreme gevallen gedood worden via zogenaamde 'eermoorden', die door de gemeenschap worden toegestaan of uitgevoerd. Familie-eer betekent alles, nog meer dan een leven. Onderdrukking en geweld in de naam van eer beletten meisjes en vrouwen om keuzes te maken over hun eigen leven. Het beperkt hen in hun dagelijks leven en is een daad van ernstige discriminatie en schending van de mensenrechten. Eerwraak omvat fysieke mishandeling (schoppen en slaan), psychologische druk (strengere controle, vernedering, bedreiging), gedwongen huwelijken, achterlating (iemand in het land van herkomst achterlaten of terugsturen), gedwongen zelfmoord, en wraakmoord.²⁶

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

- Vrouwelijke leerlingen geven blijk van stress en bezorgdheid over de extreme druk die door hun familie en gemeenschap op hen wordt uitgeoefend, om de eer van hun familie hoog te houden.
- Mannelijke leerlingen uiten sterke overtuigingen met betrekking tot eerwraak of geweld.
- Twee docenten deelden het verhaal dat twee van hun leerlingen onder druk werden gezet om terug te keren naar India en Pakistan en vreesden dat zij zouden worden gedood omdat ze vriendjes in Nederland hadden.
- Sommige mannelijke leerlingen gaven openlijk te kennen dat zij het recht hadden hun eer te herwinnen door hun zus te doden of geweld te gebruiken als zij zich gedragen op een manier die tegen hun geloof ingaat.
- Een mannelijke leerling gaf aan dat de familie-eer hersteld moest worden omdat eer alles is, nog belangrijker dan een leven.

²⁶ Ministerie van Justitie en Veiligheid (2021) Honor-based violence. Accessed on 18 January 2021. Available online: <https://www.government.nl/topics/honour-based-violence>

Aanbevelingen

- Benadruk het belang van een menselijk leven en de mensenrechten in de klassendiscussies.
- Nodig, waar mogelijk, specialisten op het gebied van genderrechten uit om met leerlingen te spreken.
- Betrek de schoolleiding bij deze kwesties.
- Het Nederlandse Ministerie van Justitie en Veiligheid raadt aan om, bij dreigende eerwraak, contact op te nemen met de lokale politie en rechtshandhavingsdiensten. Bij de Nederlandse politie is er een contactpersoon eergeweld, die ervaring heeft in de omgang met families waar eer-geweld een probleem is. In complexe gevallen kan de deze contactpersoon het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LEC EGG) van de Nederlandse politie raadplegen.
- Als er geen onmiddellijke dreiging van geweld is of de leerling advies of onderdak nodig heeft, neem dan contact op met '[Veilig Thuis](#)', de hulplijn voor huiselijk geweld en eer-gerelateerd geweld. Veilig Thuis heeft protocollen voor eerwraak en kan personen in contact brengen met opvangcentra zonder hun naam prijs te geven.
- Gebruik de school om (eventueel via gemeenschapsleiders) contact met de familie op te nemen.
- Zoek hulp van schoolmentoren om met mannelijke leerlingen te bemiddelen als zij zich positief hebben uitgelaten over eerwraak.

6.2.2 Controversiële kwestie: Extreem homofobe opvattingen

Wat als leerlingen haat en onverdraagzaamheid ten opzichte van LHBTI-schoolgenoten uiten?

Vergeleken met sommige EU-landen, heerst in Nederland een wijdverbreide, positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit. In 1998 werd de Nederlandse wetgeving aangepast om het geregistreerd partnerschap open te stellen voor zowel paren van hetzelfde gender als paren van verschillende genders. Het burgerlijk huwelijk en de adoptie door stellen van hetzelfde gender, werd in 2001 toegestaan. Er bestaat een sterk maatschappelijk middenveld in Nederland, waar de oudst bestaande NGO voor LHBTI'ers (COC) onderdeel van is. Er is ook een lange traditie van het betrekken van maatschappelijke organisaties bij het wetgevings- en bestuursproces. Homofobe houdingen en gedragingen zijn echter een probleem onder jongeren en zijn redelijk wijdverbreid onder jongeren met allochtone of andere minderheidsachtergronden.

In 2017 liep een homokoppel hand in hand naar huis in een provinciestadje. Ze kwamen een groep jongeren tegen - drie 16 jaar oud en één 14 jaar oud - die homofobe scheldwoorden begonnen te schreeuwen en vervolgens de twee mannen in elkaar sloegen. Eén man werd met een betonschaar in het gezicht geslagen en verloor vier tanden. Beiden kregen klappen en werden geschopt terwijl ze op de grond lagen. *Human Rights Watch* meldde dat er in 2016, 1.574 gevallen van homofob geweld waren.²⁷

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

- Sommige leerlingen weigeren lessen over seksuele voorlichting te volgen.
- Leerlingen laten negatief en agressief gedrag zien tegenover homoseksuele leeftijdsgenoten.
- Sommige leerlingen beschouwen homoseksualiteit als een zonde die verboden zou moeten worden.
- Het uitschelden van leeftijdsgenoten die homoseksueel zijn.
- Denigrerend taalgebruik over homoseksuele medemensen.
- Agressieve houding gericht op homoseksuele leerlingen.

Aanbevelingen

- Een bekende benadering is de zogenaamde *Gay-Straight Alliances* (of GSA): buitenschoolse schoolclubs die LHBTI-leerlingen en andere leerlingen aanmoedigen om elkaar te ontmoeten en samen activiteiten te organiseren.
- Leerlingen in staat stellen om, met behulp van leerkrachten, een veilige en niet-bevooroordeelde schoolomgeving te creëren
- Het toepassen van de beproefde persoonlijke verhaalmethode (waarbij vrijwilligers van de LHBTI -gemeenschap scholen bezoeken om hun eigen *coming-out* verhaal en persoonlijke levenservaringen te delen).
- Inclusie- en genderexperts uitnodigen, die in de klas sessies kunnen houden met leerlingen die negatieve of agressieve opvattingen hebben over hun LHBTI-leeftijdsgenoten.
- Het ontwerpen van interventies om seksuele vooroordelen in de klas te verminderen.

²⁷ Human Rights Watch, The Netherlands Needs to Stay Vigilant Against Homophobic Violence Two Men Injured in Latest Attack, April 4, 2017

6.2.3 Controversieel vraagstuk: Vrouwelijke genitale verminking (VGV)

Wat als mannelijke leerlingen vrouwelijke genitale verminking (VGV) steunen? Hoe kunnen we gesprekken voeren over dit controversiële onderwerp in een multicultureel klaslokaal?

Van de vrouwen die 2012 in Nederland woonden en afkomstig waren uit landen waar vrouwelijke genitale verminking (VGV) wordt toegepast (bijna 70.000, 1% van de Nederlandse vrouwelijke bevolking), had naar schatting 40% VGV ondergaan. VGV vindt meestal plaats tussen de 4 en 12 jaar. Meisjes jonger dan 15 jaar behoren tot de potentiële populatie die het risico loopt om VGV te ondergaan. ²⁸

Er zijn in Nederland verschillende projecten op het gebied van VGV uitgevoerd, uit het oogpunt van mensenrechten, volksgezondheid, geestelijke gezondheid en medische voorzieningen. Er is nationaal beleid ontwikkeld om VGV bij jonge meisjes te voorkomen en om relevante medische en psychosociale gezondheidszorg te bieden aan vrouwen die VGV hebben ondergaan. Anno 2020 is het echter moeilijk om een volledig beeld te vormen van het aantal meisjes dat risico loopt of het aantal vrouwen dat VGV heeft ondergaan.

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

VGV is moeilijk te behandelen in de klas, omdat het 'taboe' is bij leerlingen van sommige culturele en religieuze achtergronden.

De kwestie is ingebed in tradities en religie (uit de incorrecte veronderstelling dat VGV een religieus gebod is), en nodig is voor het beschermen van de maagdelijkheid.

Er zijn gevallen waarin VGV door sommige leerlingen als een sociale norm wordt beschouwd. Normen zijn een sociale gedragsregels die leden van een gemeenschap volgen in de overtuiging dat anderen verwachten dat zij zich aan die regels zullen houden.

Het niet laten uitvoeren van VGV betekent dat een gemeenschap meisjes en hun familie kan stigmatiseren en isoleren, hetgeen leidt tot afkeuring en het verlies van sociale status en economische voorspoed.

Door sociale druk worden ouders ervan overtuigd dat VGV het beste is voor hun dochters, zelfs als zij dat eigenlijk niet willen.

Leerlingen (zowel mannen als vrouwen) kunnen woorden zoals clitoris, geslachtsgemeenschap, vrouwelijk orgasme en seksueel genot, en zelfs urineweginfectie beledigend vinden en stellen dat het gebruik van deze woorden tegen hun cultuur of religie indruist.

Men ziet VGV niet als grove mensenrechtenschending, noch wordt er stilgestaan bij het feit dat VGV tegen de Nederlandse wet is en een gevangenisstraf tot 12 jaar met zich meebrengt.

Er is een wijdverbreid gebrek aan begrip over de gevolgen van VGV voor de geestelijke gezondheid van vrouwen en meisjes.

Aanbevelingen

Neem het onderwerp op bij bredere gesprekken over mensenrechten.

²⁸ Marja Exterkate, Vrouwelijke Genitale Verminking in Nederland: omvang, risico en determinanten. Beknopte versie van het onderzoeksrapport "Female Genital Mutilation in the Netherlands", Pharos Centre of Expertise on Health for Migrants and Refugees, Utrecht, January 2013.

Nodig gezondheidswerkers en medische professionals uit om in de klas te spreken over dit onderwerp.
Nodig juristen uit om de leerlingen te vertellen dat VGV ernstige strafrechtelijke gevolgen met zich mee kan brengen.

Stimuleer de deelname van gemeenschapsleiders die bereid zijn om lezingen over VGV te geven.
Spits het educatief materiaal toe op de religieuze en culturele gevoeligheden van leerlingen met verschillende achtergronden.

Raadpleeg het onderwijsmateriaal dat is opgesteld door organisaties zoals de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO), het Kinderfonds van de Verenigde Naties (UNICEF) en de Nederlandse overheid.

6.2.4 Controversieel vraagstuk: Mannen worden verondersteld te werken. Vrouwen worden verondersteld thuis te blijven.

Wat te doen als leerlingen er sterk van overtuigd zijn dat meisjes thuis moeten blijven en ALLEEN mannen geschikt zijn om te gaan te werken?

Nog niet zo lang geleden, waren de rollen van mannen en vrouwen in Nederland strikt verdeeld volgens traditionele genderpatronen, met mannen aan het hoofd van het gezin. Tot 1956 waren er geen getrouwde vrouwen werkzaam in de Nederlandse ambtenarij. In feite verloren vrouwen automatisch hun baan zodra zij in het huwelijk traden. Sinds de jaren 60 van de vorige eeuw, is de Nederlandse overheid een steeds liberaler standpunt gaan innemen, met als belangrijkste uitgangspunt dat de staat de keuzevrijheid van het individu moet respecteren en ondersteunen. Mannen en vrouwen moeten hun leven naar eigen inzicht kunnen inrichten. Vanaf 1974 heeft de Nederlandse overheid zich actief ingezet voor gelijke rechten en gelijke kansen voor mannen en vrouwen en heeft zij verschillende wetten ingevoerd die dit moeten versterken. Het meest bekend is de Algemene Wet op Gelijke Behandeling uit 1994. Deze wet maakt het onder andere onwettig voor werkgevers om mensen te bevoordelen of te benadelen op basis van persoonlijke kenmerken, zoals geslacht of seksuele voorkeur.

Gendergelijkheid blijft een omstreden onderwerp om in de klas te bespreken, vooral voor leerlingen uit bepaalde religieuze en culturele tradities, die door hun gemeenschap of familie sterke en traditionele gendernormen hebben meegekregen. Als gevolg daarvan kijken deze leerlingen neer op meisjes uit hun gemeenschap of religie die naar school gaan.

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

- Mannelijke leerlingen zijn het openlijk oneens met het onderwijs van meisjes en stellen dat onderwijs meisjes 'ruïneert' of dat het 'verspilling' is om meisjes te onderwijzen.
- Men gelooft dat onderwijs voor meisjes een westers idee is en dat vrouwelijke onafhankelijkheid leidt tot 'immoreel' gedrag.
- De weigering om te gaan met vrouwelijke leeftijdsgenoten.
- Het uiten van de mening dat vrouwenonderwijs in het algemeen en interacties met meisjes in het bijzonder, in strijd zijn met hun religie.
- Het spelen van het 'hyper macho-man' stereotype, waar het de verantwoordelijkheid is van mannen om vrouwen te 'beschermen', om als kostwinner voor het gezin te zijn en om vrouwen thuis te laten blijven voor hun eigen bescherming.
- De weigering van sommige jongens om lagere cijfers te accepteren en een laag cijfer te zien als een belediging voor hun 'superieure' intellect, vooral als de leraar een vrouw is.
- Het gezin kan genderstereotypen meegeven in de opvoeding, versterken en in stand houden.
- Soms wordt er met regelrecht geweld gedreigd tegen vrouwelijke klasgenoten.

Aanbevelingen

- Gebruik materialen van zowel de Nederlandse overheid als internationale organisaties, die onderschrijven dat onderwijs een fundamenteel mensenrecht is voor iedereen.

- Haal informatie uit landen met vergelijkbare culturen en religies waar men poogt de toegang tot het onderwijs voor meisjes te verbeteren.
- Nodig gemeenschapsleiders en ouders uit, die het onderwijs van meisjes ondersteunen om lezingen en voordrachten te geven.
- Gebruik onderwijsmaterialen die gelijke rechten en kansen bevorderen voor alle genders, rassen, kleuren en geloofsovertuigingen.
- Gebruik voorbeelden van jonge vrouwen zoals Malala Yousufzai en anderen die het genderstereotype hebben doorbroken en een voorbeeld zijn geworden voor zowel mannen als vrouwen.
- Voor genderneutrale oefeningen en activiteiten in de klas uit.
- Reageer proportioneel en direct op elke dreiging van geweld tegen vrouwelijke leerlingen.
- Nodig meisjes uit om discussiegroepen te leiden en buitenschoolse activiteiten te leiden.

6.4.5 Controversieel vraagstuk: Het plotseling dragen van een sluier of niqab

Wat als één of meer vrouwelijke leerlingen met een sluier of niqab naar het klaslokaal komen?

De Eerste Kamer heeft in augustus 2019 een wet aangenomen die het dragen van gezichtsbedekkende kleding in scholen, openbaar vervoer, overheidsgebouwen en ziekenhuizen verbiedt, waardoor Nederland deel uitmaakt van de groep van Europese landen die een zogenaamd "boerkaverbod" opleggen. De wet is van toepassing op alle gezichtsbedekkingen, inclusief motorhelmen en skimaskers, en op islamitische kleding zoals de boerka en *niqab*. Het is niet van toepassing op de *hijab*, of islamitische hoofddoeken die alleen het haar bedekken. De overheid omschrijft de wet als "religie-neutraal." Direct na de intrede van het verbod hebben mensenrechtenactivisten echter de vrees geuit dat het Nederlandse boerkaverbod moslimvrouwen zou kunnen weerhouden om de openbare ruimte, scholen inclusief, te betreden. Daarbovenop betoogden zij dat een dergelijk verbod op religieuze kleding de basis legt voor haat, angst en racisme. Hierbij moet worden aangetekend dat de boerka niet voor alle moslimvrouwen verplicht is, maar dat sommigen hiervoor kiezen om deze te dragen nadat zij hun eerste ongesteldheid gekregen hebben.

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

Ouders zijn misschien meer geneigd om dochters die een sluier dragen thuis te houden, omdat ze doelwit kunnen worden van pesterijen of omdat ze hun geloof niet vrij en oprecht kunnen beoefenen. Een dergelijk verbod op religieuze kleding legt de basis voor haat, angst en racisme, met name van de kant van rechtse leerlingen.

Het plotseling dragen van een sluier of boerka kan een teken van radicalisering zijn.

Moslimleerlingen zien het boerkaverbod als een verlengstuk van Geert Wilders' anti-islamitische PVV. Moslimleerlingen beschouwen het verbod als een inbreuk op hun rechten.

Dat het gebruik van de boerka een teken van rebelseheid naar de maatschappij kan zijn, maakt het nog ingewikkelder. Scholen kunnen 'onveilige omgevingen' worden waar leraren of ambtenaren leerlingen kunnen aanpakken en straffen voor het uiten van hun geloofsovertuiging.

Als een student weigert zich aan het verbod te houden en gestraft wordt, kan dat een scène creëren; als ze zich aan het boerkaverbod houden, kunnen zij in het openbaar beschaamd worden door hun leeftijdsgenoten.

Het 'boerkaverbod' heeft geleid tot een publieke controverse waarin voor- en tegenstanders twisten over het recht van vrouwen om vrij te zijn van onderdrukking versus het recht op vrijheid van geloof.

Aanbevelingen

Leraren moeten de hele klas betrekken bij discussies over diversiteit en inclusie. In die gesprekken moeten alle verschillende perspectieven aan bod komen.

Om te achterhalen waarom een student plotseling heeft besloten een boerka te dragen, of om beter te begrijpen welke veranderingen er in haar leven opgetreden zijn, kunnen bepaalde interventies nodig zijn van de leerkracht of vanuit de school.

Leerkrachten moeten samen met hun collega's en de schoolleiding, tot een passende en gezamenlijke aanpak komen.

Probeer erachter te komen of ouders zich ervan bewust zijn, dat de kledingstijl van hun kind veranderd is.

7. Maatschappij en Ideologie (inclusief Religie)

Dit hoofdstuk **maatschappij en ideologie, inclusief religie**, heeft betrekking op extremisme dat geworteld is in specifieke overtuigingen, dogma's of principes over hoe een samenleving moet worden georganiseerd en hoe leden van die samenleving eruit moeten zien en hoe zij zich moeten gedragen. Ideologieën kunnen worden geclassificeerd als extremistisch wanneer zij het "gebruik van geweld bevorderen om een geïdealiseerde toekomst ten gunste van een bepaalde groep te bewerkstelligen, ongeacht of deze groepsidentiteit raciaal, pseudo-nationaal of gekenmerkt wordt door individuele trekken."²⁹ In het verlengde daarvan discrimineren extremistische ideologieën sterk tegen degenen die zich niet conformeren, tegen mensen die als buitenstaanders beschouwd worden of tegen degenen die het niet eens zijn met de principes of overtuigingen die ten grondslag liggen aan een bepaalde ideologie of religie.

Dit deel van de *toolkit* is georganiseerd in twee delen: 1) Het identificeren, omgaan met of de-escaleren van situaties van radicalisering en polarisering. 2) Het aanbieden van een aantal parate opties aan leerkrachten en andere onderwijsprofessionals.

7.1 Het identificeren van vroegtijdige alarmsignalen van maatschappelijk, ideologisch (en religieus) extremisme

Dit eerste deel is bedoeld om leraren te helpen begrijpen of er een probleem is of niet - is dit extremistisch gedrag of zou het dat kunnen zijn? Moet ik het in de gaten blijven houden of niet? De volgende vragen worden gesteld door onder andere leraren, beleidsmakers, onderwijsdeskundigen, journalisten en mentoren met betrekking tot het identificeren van vroegtijdige alarmsignalen van extreme opvattingen over de samenleving en de ideologie (inclusief religie).

Wat zijn verschillende soorten radicalisering en polarisering die worden gedefinieerd door ideologie, inclusief religie?

- Neo-nazisme
- Xenofobie
- Islamofobie
- Antisemitisme
- Haatzaaien (on- en offline)
- Blanke dominantie groepen ('White supremacy' / 'White power')
- Salafistische islamitische groepen
- Rechts- of links-extremisme

²⁹ Youngblood, M. (2020) 'Extremist ideology as a complex contagion: the spread of far-right radicalization in the United States between 2005 and 2017.' *Humanities and Social Sciences Communications*. 7(49) citing the National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) (2007) 'Profiles of Individual Radicalization in the United States (PIRUS)'. University of Maryland. Available online: <https://bit.ly/2yWtmu8>

- Milieuextremisme
- Dierenrechten-extremisme
- Anarchistisch extremisme

Deze lijst geeft slechts enkele voorbeelden van extremisme in verband met ideologie, waaronder religie.

Wat zijn de vroege alarmsignalen voor wanneer de overtuigingen en ideeën van leerlingen over zichzelf en anderen extremistisch of radicaal worden? Hoe identificeer ik deze en wat zijn verschillende kenmerken van radicaal of extremistisch gedrag die verband houden met ideologie en religie?

Plotselinge gedragsveranderingen in de klas

- Arabisch schrift of extremistische symbolen op proefwerken zonder uitleg of aanleiding.
- 'Terugtrekking' tussen de lessen met een koptelefoon en het luisteren naar religieuze lezingen, extreemrechtse of extreemlinkse propaganda.
- Voor jongens: plotseling een broek dragen die opgerold is tot ver boven de enkels, dat kan een kenmerk zijn van het salafistisch gedachtengoed.
- Voor jongens: het dragen van lange mouwen of het bedekken van de armen en het dragen van een takia (kalotje), hetgeen een kenmerk kan zijn van salafistisch gedachtengoed.
- Voor meisjes: plotseling een niqab of hijab gaan dragen.
- Het dragen van badges of insignes van bekende extreemrechtse of extreemlinkse groeperingen.
- Eisen dat de klas op gezette tijden verlaten mag worden om te gaan bidden.
- Het vermijden van contact met klasgenoten die mogelijk voedsel eten dat niet in overeenstemming is met hun geloof.
- Het stellen van ongewone vragen of verzoeken (zoals een stage in oorlogsgebied).
- Het vermijden van oogcontact, 'ervagen' naar de achtergrond, 'onzichtbaar' zijn.
- Stellen dat de evolutietheorie van Charles Darwin een 'leugen' is.
- Actief complottheorieën over wereldmachten, 5G, of vaccins verspreiden binnen en buiten de klas.

Veranderingen in gedrag buiten de school

- Plotselinge vroomheid en wens om de Koran uit het hoofd te leren.
- Het verwelkomen van niet-moslims bij islamitische feesten maar zelf weigeren om mee te doen met activiteiten tijdens christelijke feestdagen omdat deze *haram* zijn.
- Het beëindigen van vriendschappen met mensen die hun overtuigingen niet delen, bijvoorbeeld als deze niet-moslim, niet-rechts of niet-neonazi zijn.
- Het bezoeken van salafistische Koranscholen die buiten de invloed van officiële moskeeën staan.
- Openlijk onenigheid hebben met de oudere docenten in de moskee over de interpretatie van de Koran.
- Openlijk onenigheid hebben met ouders over wat een 'ware moslim' is of een 'echte Nederlander' is.
- Niet-islamitisch bankieren als *haram* beschouwen (kan zich manifesteren met het doorknippen of weggooien van bankpasjes van ouders).

- (Pop)muziek *haram* noemen en het stoppen met vroegere hobby's zoals rap/hip-hop.
- Het houden van huisdieren *makruh* (onrein) noemen.
- Proberen de ouders te dwingen te stoppen met het eten van varkensvlees of vlees.
- Proberen ouders of familieleden te bekeren tot hun ideologie.
- Praten over *takfir* (excommunicatie) van moslims die niet waardig of niet puur genoeg zouden zijn.
- Uitsluitend liefdadigheid bieden aan moslims.
- Het verheerlijken en goedpraten van zelfmoordaanslagen, terreuraanslagen, milieuaanslagen, en het uiten van de bereidheid om zelf martelaar te worden.

Online gedragsveranderingen

- Het omarmen van complottheorieën zoals 'The Protocols of The Elders of Zion'; de 11 september aanslagen zien als een inside job (georkestreerd door joden of zionisten) en geloven dat er een geheime wereldorde is (Israël en de VS) die overal die een hand in heeft.
- Onderdompeling in Facebooknieuws van predikers die door de autoriteiten als radicaal of gevaarlijk beschouwd worden.
- Het veroordelen (en te schande maken) van moslims die kerst vieren of meedoen met andere niet-moslim festiviteiten.
- Fascinatie met (en geloof in) YouTube-video's over djinn (demonen), het Boze Oog, straf in het graf, exorcisme, bezetenheid door geesten (algemeen: aantrekkingskracht tot de 'mystieke islam') en stellingen dat de Koran alle wetenschappelijke ontdekkingen van de mensheid heeft voorspeld
- Op religieuze of rechtse internetfora zoeken naar hulp voor psychische problemen.
- Op een 'knippen en plakken'-manier omgaan met de islam; memes posten met selectieve citaten uit de Koran of Hadith die passen bij een salafistisch vertoog.
- Het plaatsen van commentaar of berichten op sociale media of andere online platforms die aanzetten tot geweld
- Online-onderzoek doen naar geweren, explosieven en andere wapens en naar gewelddadige aanvallen en gebeurtenissen.
- Het online bestuderen van potentiële doelwitten (zoals een overheidsgebouw).
- Het gebruik van codewoorden of ongebruikelijke taal op internetfora of op sociale media.

7.2. Het omgaan met en de-escaleren van extremistische situaties die verband houden met de maatschappij en de ideologie (inclusief religie)

Dit tweede deel heeft als doel leerkrachten te helpen bij het omgaan met maatschappelijk en ideologisch extremisme, zodra deze situatie is vastgesteld. Hieronder worden scenario's of situaties van extremisme geschetst die onder andere door leerkrachten, beleidsmakers, onderwijsdeskundigen, journalisten en adviseurs aan de orde zijn gesteld, gevolgd door de belangrijkste obstakels en aanbevelingen.

7.2.1 Controversiële kwestie: COVID-19, 5G, en samenzweringstheorieën

Wat als een student, tijdens online lessen, een sterk geloof in nepnieuws over COVID-19 laat zien en bevooroordeelde standpunten te berde brengt over preventieve maatregelen, de ontwikkeling van vaccins en de lockdown?

Als gevolg van de maatregelen om de verspreiding van COVID-19 in te dammen, is het onderwijs drastisch veranderd, met de opkomst van e-learning als de voornaamste innovatie. Aan de ene kant is het een voordeel het onderwijs hiermee zo min mogelijk verstoord wordt; aan de andere kant biedt het digitale klaslokaal geen ruimte voor docenten (of ondersteunende diensten) om tekenen van radicalisering en polarisering te herkennen en de nodige ondersteuning en interventie te bieden in de kritieke beginfasen. Bovendien heeft de pandemie ertoe geleid dat leerlingen nog meer tijd online doorbrengen, waar zij blootgesteld kunnen worden aan nepnieuws, desinformatie, extremistische propaganda en complottheorieën, ook over COVID-19.

Een van de eerste en wijdverspreide 'verklaringen' voor het virus was dat het veroorzaakt wordt door de uitrol van het 5G-netwerk en dat het coronavirus werd gecreëerd om ervoor te zorgen dat mensen tijdens dit proces thuis bleven. Een tweede groep complottheorieën beweerde dat de stralingsgolven die door 5G werden uitgezonden, het immuunsysteem van mensen verzwakt - waardoor zij kwetsbaarder werden voor besmetting. Een derde groep theorieën stelde dat 5G het virus rechtstreeks overdroeg. Dergelijke theorieën verwarpen de aanwezigheid van twee afzonderlijke incidenten met correlatie: de snelle uitrol van 5G-netwerken kwam op hetzelfde moment dat de pandemie toesloeg.

Buiten 5G, beweerde een vierde groep complottheorieën dat de coronaviruspandemie een dekmantel was voor een plan bedacht door de mede-oprichter van Microsoft, Bill Gates, om traceerbare microchips te implanteren in vaccins. De Bill en Melinda Gates Foundation vond het nodig om deze claims in het openbaar te ontkrachten, waarbij Bill Gates zelf de theorie afdeed als "stompzinnig" en "bizar". Een vijfde verzameling van samenzweringen beweerde dat COVID-19 was ontworpen in een Chinees biologisch-oorlogslaboratorium als een modern biologisch wapen, en was ontworpen om zich snel te verspreiden en efficiënt te doden. Ten slotte, als vertegenwoordiger van een zesde categorie, betoogden professionele complottheoretici, zoals de extreemrechtse Alex Jones van InfoWars, dat COVID-19 helemaal niet bestaat. In plaats daarvan geloven zij dat de pandemie slechts een truc is van regeringen om burgers van hun vrijheden te beroven.

André Krouwel, politicoloog en oprichter van Kieskompas, stelt dat politieke extremisten zich in Nederland eerder inlaten met complottheorieën: "Extreemrechtse mensen wantrouwen alle overheden, terwijl links gelooft in een zekere vormbaarheid van de samenleving. Links heeft ook een beetje meer

vertrouwen in de wetenschap." Van de mensen die in 2017 op Geert Wilders' Partij voor de Vrijheid (PVV) stemden, geloofde 22% dat een vaccin zou worden gebruikt als een manier om mensen met chips te implanteren. 20% van de kiezers van de Gereformeerde Politieke Partij (SGP) was het daarmee eens. Buiten de vier meest extreme partijen - PVV, SGP, Forum voor Democratie (FVD) en de Socialistische Partij (SP) - was er nauwelijks steun voor samenzweringstheorieën te vinden.³⁰

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

Het is moeilijk om te monitoren waar leerlingen op internet mee te maken hebben door de lockdown. Er is een hogere kans om online blootgesteld te worden aan rechtse en linkse propaganda, nepnieuws, desinformatie en samenzweringstheorieën, dan offline.

Leerlingen kunnen blootgesteld worden aan religieuze of extremistische boodschappen, of oproepen tot rekrutering.

De isolatie van vrienden van vrienden en leeftijdgenoten maakt leerlingen kwetsbaarder voor oproepen tot de jihad en aanverwante propaganda.

Het is in het online-onderwijs makkelijker om niet deel te nemen aan groepsdiscussies waarin nepnieuws ontkracht wordt.

Aanbevelingen

Geef opdrachten die vragen om groepsdiscussies of samenwerkingsverbanden en start projecten om de online interactie tussen de leerlingen te vergroten.

Bedenk groepsprojecten om de betrokkenheid van leerlingen te monitoren en stimuleren.

Wijs taken toe die leerlingen laten onderzoek doen en presentaties te geven die nepnieuws en verkeerde informatie ontkrachten.

Wijs leesmateriaal toe dat nauwkeurige informatie verschaft over de pandemie en andere opkomende problemen in Nederland en de rest van de wereld.

Maak gebruik van online platformen en de lockdown om sprekers van nieuwsorganisaties en sociale-mediabedrijven uit te nodigen als gastspreker (indien mogelijk).

Organiseer informele online-sessies om sociale, religieuze en andere zaken te bespreken met ouders, gemeenschapsleiders en deskundigen.

³⁰ Kieskompas B.V. Amsterdam, Nederland, 2020

7.2.2 Controversiële kwestie: Het verheerlijken van zelfmoordaanslagen, andere extreem gewelddadige aanslagen en martelaarschap

Hoe om te gaan met leerlingen die steun betuigen aan zelfmoordaanslagen en de gewelddadige acties van religieuze en politieke extremisten ondersteunen?

Helaas is Europa de afgelopen jaren getuige geweest van nieuwe golven gewelddadig extremisme, die onschuldige mensen het leven gekost hebben. Of het nu gaat om religieuze, etnische of politieke motieven, extremistische ideologieën verheerlijken de superioriteit van een bepaalde groepering en verzetten zich tegen een tolerantere en inclusievere samenleving. Dit stelt ons voor twee verschillende, maar verwante uitdagingen: de opkomst van gewelddadig en grensoverschrijdend extremisme enerzijds en het bestuur van deze steeds diverser wordende multiculturele samenleving anderzijds.

De oorzaken van gewelddadig extremisme complex, veelzijdig en met elkaar verweven (zie ook paragraaf 4.1 van dit handboek). Zo roepen de verhalen van Nederlandse uitreizigers die zich aansloten bij ISIS, veel vragen op:

"We hebben het leven van Madina kunnen reconstrueren vanaf het moment dat zij en haar moeder en zus in Nederland aankwamen... Alle uitreizigers waren met elkaar verbonden. Sultan (die zichzelf opblies in Bagdad en minstens 23 mensen doodde, de grootste massamoordenaar in de moderne Nederlandse geschiedenis), zijn vriendin Rezan (vermoedelijk dood op het slagveld), Aïcha, en Madina en haar kinderen bezochten dezelfde salafistische Koranschool in Maastricht".

Deze verhalen werden opgetekend in de krant *De Limburger* en in het boek *Sultan en de lokroep van de jihad* van Johan van de Beek, dat in 2017 verscheen. Centraal aan van de Beeks onderzoek staat de vraag: Hoe kan het dat vier jongeren, die in het hart van Limburg wonen, in een van de meest welvarende samenlevingen ter wereld, geradicaliseerd konden worden en zelfmoordaanslagen pleegden waarmee zij tientallen mensen doodden?

Naast het jihadisme, zijn er andere vormen van religieus extremisme waarbij aanhangers hun religieuze overtuiging gebruiken om te rechtvaardigen dat zij de democratie ondermijnen. Dit is het geval voor salafistische opruiers, die problematisch gedrag vertonen dat misschien niet tegen de wet is, maar wel in strijd is met de Nederlandse democratische waarden en deze ondermijnt. Opgemerkt moet worden slechts een minderheid van de religieuze instellingen of gebedscentra in Nederland als extremistisch kan worden bestempeld.

De AIVD heeft salafistische opruiers in het bijzonder onderzocht. Er is geconstateerd dat ondanks het feit dat zij relatief gezien een minderheid vormen, radicale salafistische aansporingen een onevenredige invloed hebben binnen de Nederlandse islamitische gemeenschap. Het gaat hierbij meestal om een jongere generatie predikers, vaak geboren in Nederland, die een buitenschoolse opleiding hebben gekregen van een oudere generatie radicale salafisten.

Sommigen van hen gingen naar de Golfregio om religie te studeren. Een belangrijke reden voor het succes van deze nieuwe radicale salafisten is dat zij in het Nederlands een strenge, eenzijdige

interpretatie van de islam prediken die aansluit bij de ervaringen van bepaalde groepen jongeren. Daarnaast bieden zij professioneel en goedkoop buitenschools onderwijs aan.³¹

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

Het is moeilijk om de ernst van de dreiging vast te stellen op basis van een enkele leerling die zulke extreme standpunten uitdraagt.

Soms betuigen leerlingen hun medeleven een zelfmoordaanvaller die een aanslag pleegde in de context van Israëlisch-Palestijnse conflict.

Dit sentiment, zo zeldzaam als het kan zijn, komt voor bij zowel mannelijke als vrouwelijke leerlingen.

Het is belangrijk om steeds te overwegen of de situatie geëscaleerd moet worden naar de politie of andere rechtshandavingsinstanties.

Dit soort gedrag en opmerkingen komen zelden voor, maar zijn moeilijk te negeren vanwege de mogelijke gevolgen.

"Kijk wat er gebeurd is met Sultan in Limburg... hebben ze iets gemist wat ze niet hadden moeten doen?"³²

Aanbevelingen

Moedig een dialoog in de klas aan, die rechtstreeks betrekking heeft op de kwesties en zorgen die leerlingen tot zulke extreme standpunten kunnen drijven.

Help de leerling met het zoeken naar bijstand of raad.

Betrek de schoolleiding erbij.

Afhankelijk van de situatie kan het nuttig zijn om de familie aan te spreken.

Afhankelijk van de situatie kan het nuttig zijn om de leiders van de gemeenschap aan te spreken.

³¹Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), Jaarverslag 2020

³² Nederlandse leraar, geïnterviewd voor EUROGUIDE Project, augustus 2020

7.2.3 Controversiële kwestie: Antisemitisme en islamofobie

Wat te doen als leerlingen antisemitische en/of islamofobe opvattingen uiten?

Sinds 2000 worden er meer en meer incidenten van antisemitisme en islamofobie geregistreerd. Decennialang werd rechts-extremisme in Nederland gekenmerkt door een neonazistische, fascistische en antisemitische ideologie. Bestaande groepen waren klein en hadden over het algemeen weinig invloed. Dit beeld is de afgelopen jaren veranderd. Andere vormen van rechts-extremisme hebben de traditionele neonazi's vervangen, hoewel deze aanwezig zijn in de marges van de samenleving. Dit betekent overigens niet dat de neonazistische ideologie volledig is verdwenen. Rechts-extremisme is een mengeling van verschillende oude en nieuwe ideologieën. De belangrijkste nieuwe ideologische variant die de afgelopen jaren in opkwam, is anti-islamisme of islamofobie gecombineerd met antisemitisme.³³ Hierdoor nemen, ook op Nederlandse scholen, incidenten van antisemitisme en islamofobie toe.

Obstakels en uitdagingen die door de leerkrachten worden gedeeld

- Antisemitisme en islamofobie zijn gecompliceerde onderwerpen om in de klas te bespreken, omdat deze meestal door de lens van het Israëlisch-Palestijnse conflict worden bekeken.
- Leerlingen van beide partijen weigeren hierover in discussie te gaan, met elkaar of in de klas.
- Soms is er sprake van openlijke agressie tegen elkaar, als een van beide partijen weigert zich terug te trekken.
- Daarnaast richten rechtse leerlingen hun 'afkeuring' op beide groepen, wat een omgeving van driewegs-conflicten in de klaslokalen creëert, die mogelijk overlopen tot buiten de school.

Aanbevelingen

- Probeer een interreligieuze dialoog mogelijk te maken.
- Ontwerp en implementeer regelmatig oefeningen met leerlingen, om hen te leren hoe zij over moeilijke onderwerpen kunnen discussiëren.
- Nodig deskundigen op het gebied van de interreligieuze en interculturele dialoog uit om workshops te geven.
- Nodig gemeenschapsleiders uit beide groepen uit om met leerlingen te spreken, aangevuld met vervolgopdrachten die verdere lectuur en uitwisseling bevorderen.
- Gebruik onderwijsmateriaal (bijvoorbeeld ontworpen door UNESCO, ODHIR) om begrip te kweken tussen leerlingen van beide kanten.
- Leerlingen die het gedachtengoed van blanke dominantie aanhangen, moeten worden ontmoedigd om een negatieve bijdrage te leveren door agressief deel te nemen aan activiteiten over antisemitisme en islamofobie.

³³ AIVD, Jaarverslag 2020

8. Conclusie

Het is belangrijk om op te merken dat dit handboek het multidimensionale en universele karakter van radicalisering en polarisatie onderschrijft. Daarbij wordt binnen het kader van de drie thematische gebieden rekening gehouden met verschillende 'gezichten' van radicalisering en polarisering in Nederland en Europa.

Het beschouwt radicaliserings- en polariseringsgedragingen als extremistische situaties die worden gedreven of gemotiveerd door extreme religieuze, sociaal-culturele en politieke overtuigingen en ideologieën; extreem milieu- en technologisch activisme en gerelateerde standpunten; en nepnieuws en verkeerde informatie.

Verder hebben wij als gevolg van COVID-19 rekening gehouden met de verschuiving van klaslokalen en werkruimte van scholen en andere onderwijslocaties naar online platforms, en de mogelijke gevolgen van die verschuiving voor leerlingen, docenten, bestuurders, mentoren en wethandhavingfunctionarissen en -instanties.

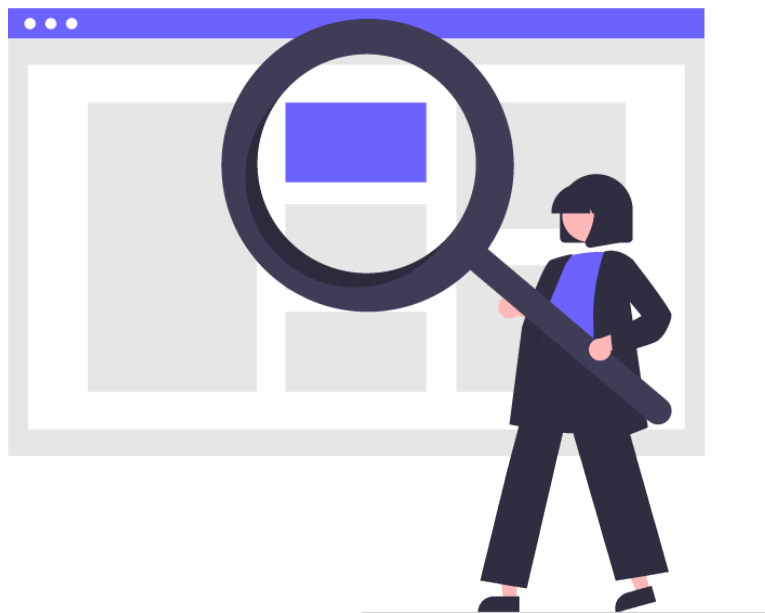
Belangrijker nog is dat geen van de vroegtijdige waarschuwingssignalen of vragenlijsten in dit handboek als uitputtend moet worden beschouwd voor alle mogelijke gevallen van of tekenen van radicalisering en polarisering. Noch moeten deze lijsten beschouwd worden als methodes die passend zijn voor elke situatie of geschikt zijn voor ieder individu die radicaliseert of polariseert.

De uitdagingen rond de risico's van radicalisering en polarisering onder jongeren, hun concrete behoeften en de noodzakelijke interventiemogelijkheden, kunnen sterk verschillen per klas, school, onderwijssetting en zelfs per individueel geval. Net als bij alle handboeken, instrumenten en interventiestrategieën in het complexe gebied van radicalisering en polarisering, moedigt EUROGUIDE alle onderwijsprofessionals en relevante stakeholders aan, om kritisch te kijken naar de inhoud van dit handboek en dit te bediscussiëren met collega's, afhankelijk de noden van hun specifieke situaties en omstandigheden. Daarnaast moedigt EUROGUIDE onderwijsprofessionals aan om alle beschikbare institutionele en wettelijke kaders te raadplegen en waar nodig de bovenstaande vragenlijsten en alarmlijsten aan te passen.

Hierbij moet aangetekend worden dat, hoewel er een breed spectrum is aan ideologieën dat jongeren en maatschappelijke groeperingen aan kan zetten tot geweld, het ongewis blijft hoe een individu zelf overgaat tot gewelddadig extremisme. Bovendien blijken veel personen die nooit geweld gebruiken, veel karaktertrekken te delen met mensen die wel tot terroristische daden overgegaan zijn.

Uit de interviews en consultaties die plaatsvonden voor de ontwikkeling van dit handboek, kwam naar voren hoe belangrijk het is om kinderen die trauma hebben ervaren of anderzijds aan trauma blootgesteld zijn, te steunen. Getraumatiseerde kinderen lopen namelijk een groter risico om geradicaliseerd of gepolariseerd te worden. Er zijn verschillende factoren die mensen kwetsbaarder maken voor radicalisering of vatbaar voor rekrutering tot gewelddadig extremisme. Op jonge leeftijd blootgesteld worden aan traumatische stress en geweld laat diepe sporen na die op de lange termijn kunnen leiden tot een scala aan negatieve consequenties, waaronder de rekrutering tot gewelddadige groeperingen.

Het pad van radicalisering en polarisering naar gewelddadig extremisme is noch direct, noch voorspelbaar. Dit pad kent een breed spectrum aan manifestaties. De meerderheid van adolescente jongeren brengt een aanzienlijk deel van hun tijd op school door. Onderwijsinstellingen bieden dus een unieke kans om sociale en emotionele interventies toe te passen, om zo radicalisering en polarisering aan te pakken. Deze aanpak moet ook strategieën omvatten om de uit jeugdtrauma's voortvloeiende kwetsbaarheid voor radicalisering, polarisering en gewelddadig extremisme, te verminderen.

9. Tot wie moet ik mij wenden?

9.1 Centrale Instanties

Nederland heeft een gecentraliseerd netwerk voor de aanpak van radicaliserings- en polariseringsvraagstukken. Dit netwerk wordt geleid door de volgende instanties:

<https://www.nctv.nl/contact>

Nationale coördinator voor veiligheid en terrorismebestrijding (NCTV)

Ministerie van Justitie en Veiligheid

Postbus 16950

2500 BZ Den Haag

Bezoekadres:

Turfmarkt 147

2511 DP Den Haag

Telefoon: +31 70 751 50 50 (van 8.00 tot 17.00 uur op werkdagen)

Een identificatiebewijs is verplicht bij een bezoek aan de NCTV

EN

<https://www.aivd.nl/contact>

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD)

Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties

Postbus 20010

2500 EA Den Haag

Telefoonnummer: +3179 – 320 50 50

Faxnummer: +3170 – 320 07 33

Als er contact wordt opgenomen, zouden deze twee instanties de toegang tot alle relevante niet-gouvernementele organisaties (NGO's) en/of andere particuliere instellingen vergemakkelijken. Met deze instanties kan 24 uur per dag, zeven dagen per week, inclusief feestdagen, contact worden opgenomen.

Daarnaast kunt u altijd contact opnemen met de politie middels de wijkagent of een andere contactpersoon. Mensen die zorgen hebben over radicalisering worden ook aangemoedigd dit binnen de relevante gemeente te melden, bij de medewerker openbare orde of de radicaliseringsambtenaar.

Aansluitend de algemene contactinformatie van de Rijksoverheid:

Rijksoverheid

Postbus 00000 | 2500 AA Den Haag

Tel: 0800 646 39 51 (ma t/m vrij 9.00 – 21.00 uur)

9.2 Andere instanties

De volgende instanties kunnen ook worden geraadpleegd:

<https://www.landelijksteunpuntextremisme.nl/>

Landelijk Steunpunt Extremisme

Postbus 706

3700 AS Zeist

088 - 20 80 080

info@hetlse.nl

<http://www.hulplijnradicalisering.nl/nl/Home>

Hulplijn Radicalisering

Hulplijn Radicalisering

Postbus 14172

3508 SG Utrecht

Tel: 06 818 935 29

E-mail: info@hulplijnradicalisering.nl

Deze hulplijn is opgericht om te helpen bij het voorkomen van radicalisering. Deze hulplijn is opgericht door het **Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders (SMN)**.

<https://www.meldmisdaadanoniem.nl>

Meld Misdaad Anoniem

Tel: 0800 7000

Partners van Meld Misdaad Anoniem: <https://www.meldmisdaadanoniem.nl/partners/>

<https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/vertrouwensinspecteurs>

Vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs

Tel: 0900 1113111

Contactformulier: <https://toezichtresultaten.onderwijsinspectie.nl/contactformulier>

Voor vragen, zorgen of advies over radicalisering binnen het onderwijs, kunt u contact opnemen met de vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs.

<https://www.platformjep.nl/>

Platform Jeugd preventie van Extremisme en Polarisatie (JEP)

Tel: 070 - 333 4558

Contactformulier: <https://www.platformjep.nl/contact>

Dit platform is opgezet door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) ten behoeve van professionals en vrijwilligers die met de jeugd werken en advies nodig hebben over extremisme en radicaliseringsvraagstukken.

<https://www.schoolenveiligheid.nl/thema/radicalisering-vo/#over-radicalisering>

Stichting School en Veiligheid

Zwarte Woud 2

3524 SJ Utrecht

Tel: 030 - 285 65 31

info@schoolenveiligheid.nl

Stichting van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OC&W). Hun website bevat informatie over radicaliseringsvraagstukken en extremisme, en welke rol scholen daarin zouden kunnen spelen.

<https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Radicalisering>

Nederlands Jeugd Instituut (NJI)

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

Tel: + 31 30 230 63 44

Email: info@nji.nl

Bezoekadres:

Churchilllaan 11

3527 GV Utrecht

<https://www.socialestabiliteit.nl/>

Expertise-Unit Sociale Stabiliteit

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

E-mail: ESS@minszw.nl

Tel: 070 - 333 4555

De Expertise-Unit Sociale Stabiliteit heeft een aantal uitstekende artikelen over radicalisering die online geraadpleegd kunnen worden:

Factsheet 'Online radicaal en extremistisch gedrag':

<https://www.socialestabiliteit.nl/documenten/publicaties/2021/02/11/factsheet-online-radicaal-en-extremistisch-gedrag>

Inzicht in (de)polarisatie: <https://www.socialestabiliteit.nl/documenten/publicaties/2019/11/18/inzicht-in-depolarisatie-de-intocht-van-sinterklaas>

Handreiking lokaal netwerk van sleutelfiguren:

<https://www.socialestabiliteit.nl/documenten/publicaties/2018/06/18/handreiking-lokaal-netwerk-van-sleutelfiguren>

De Toolkit Evidence Based Werken bij de Preventie van Radicalisering:

<https://www.socialestabiliteit.nl/si-toolkit>

Tool Triggerfactoren Radicalisering: <https://www.socialestabiliteit.nl/triggerfactoren>

Magazine Sociale Stabiliteit <https://magazines.socialestabiliteit.nl/socialestabiliteit/2021/03/index>

Omgaan met extreme idealen - Training voor jeugdprofessionals: <https://www.socialestabiliteit.nl/omei>

<https://www.criticalmass.nl/>

Stichting Critical Mass

Lange Jufferstraat 52

3512 EE Utrecht

Tel: 030 – 27 149 56

E-mail: info@criticalmass.nl

De Stichting Critical Mass probeert mensen te laten reflecteren op hun eigen houding en gedrag.

<https://www.mediawijzer.net/>

Netwerk Mediawijsheid

Media Parkboulevard 1

1217 WE Hilversum

Postadres:

Netwerk Mediawijsheid

Postbus 1060

1200 BB Hilversum

Het Netwerk Mediawijsheid is een stichting die de digitale kloof wil dichten en de schaduwkanten van sociale media tegen wil gaan.

<http://www.miramedia.nl/>

Miramedia

Catharijnesingel 49

3511 GD Utrecht

Tel: 030-2302240

info@miramedia.nl

Mira Media zet zich in voor interculturele digitale geletterdheid en digitaal burgerschap.

<https://art1middennederland.nl/>

Art.1 Midden-Nederland

Kaap Hoorndreef 42

3563 AV Utrecht

Tel: 030 - 232 86 66

info@art1mn.nl

Art.1 Midden-Nederland zet zich in voor gelijke behandeling en tegen discriminatie in de provincie Utrecht.

<https://blue-professionals.nl>

Blue Professionals

Van Goenstraat 10

5463 HJ Veghel

Tel: +31 (0) 621879080

info@blue-professionals.nl

Blue Professionals verzorgen trainingen en voorlichting voor professionals die op zoek zijn naar extra kennis op (onder andere) het gebied van radicalisering, extremisme, polarisering, cultuur gerelateerd geweld en interculturele communicatie.